

”אבא, אני רוצה לחזור אלי

למצוא אותך שם איתי”

אביתר בנאי

יום עיון בנושא:

”סוגיות טיפוליות סביב אבהות”

לקט הרצאות מימי העיון השנתיים לזכרו של

צבי סטיסקין ז”ל

מנכ”ל ראשון של מכון סאמיט

עורך: יוני בוגט

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע”ר)

רח' מעשה חושב 4, ת.ד. 10234 ירושלים 91101

טל': 02-6733548, פקס. 02-6722141

דואר אלקטרוני SUMMIT@SUMMIT.ORG.IL

אינטרנט WWW.SUMMIT.ORG.IL

2023 – תשפ”ג

דברי תודה

ל...

ד"ר ריקי פלח גליל

ד"ר תום הדני נוח

אבנר הכהן

ד"ר גיא פרל

מיכאל סידי-לוי

ד"ר שרון שטרית

תודות מיוחדות למארגנים:

טלי עוזרי

וצבי זיגלבוים

ולעוזרים במלאכה:

צוות ומשתקמי "יציר כפיים" המפעל המוגן של מכון סאמיט

תוכן העניינים

7	יוני בוגט	דברי פתיחה
11	ד"ר ריקי פלח גליל	"אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה" על המורשת הבין-דורית של אבהות
23	ד"ר תום הדני נוה	"אבות סימבוליים"
33	אבנר הכהן	"המשמעות הטיפולית של 'אבהות', מתוך המשגתה כמערכת יחסים אפשרית (קונטינגנטית), התלויה בדבר."
47	ד"ר גיא פרל	"ביום שָׁבוּ נוֹלְדָה בְּתִי: השלכת אנימה של אבות על בנותיהם - קריאה בארבעה שירים ושלושה חלומות"
53	מיכאל סידי-לוי	"על האבהות: שבוע באנליזה השיקומית של י"
61	ד"ר שרון שטרית	"הילד בן שלוש... הוא מובטל מעבודה ואהבה", מתוך השיר "מהרי נא", אהוד בנאי מחשבות על גדילה, התפתחות נפשית ונרקסיזם.

דברי פתיחה

יוני בוגט

בוקר טוב וברוכים הבאים ליום העיון של מכון סאמיט.

כבר שלוש שנים לא נפגשנו פנים אל פנים וישנה הרגשה שבתקופה הזו העולם השתנה בכלל ושדרכי הלימוד המקצועיות השתנו בפרט.

אישית, אני נהנה יותר לשנות קפה ולפטפט בלובי של התיאטרון לראות אתכם פנים אל פנים מאשר לדבר אל מסך המחשב ולספור את הנכנסים לזום.

סיפור אישי על אבהות:

בקיץ שבין לימודי התיכון והגיוס, ביטי גאיה עבדה כמדריכה ב camp יהודי ליד ניו יורק. למרות שהיא היתה מנוסה בטיסות והיתה בגיל שכבר נוסעים לבד, כמו כל הורה לא הייתי שקט לגמרי.

יום חזרתה לישראל כלל נסיעה של מספר שעות מה camp לשדה התעופה וטיסה לברצלונה וקונקשיין לישראל. חישבנו יחד, גאיה ואני, את הזמנים וראינו שיש מרווחי ביטחון גדולים ושלא אמורה להיות לה בעיה להגיע לטיסות בזמן.

בנסיעת האוטובוס קיבלתי את שיחת הטלפון הראשונה, אמצע הלילה בישראל. "אבא, הפקקים נוראיים ואני מפחדת שלא אספיק את הטיסה".

חישבתי יחד איתה את הזמנים מחדש וראינו שגם עם הפקקים היא תגיע בזמן. כעבור זמן, טלפון שני: "אבא הגעתי לשדה, יש שביתה של עובדי השדה. כולם מחכים בתור ושום דבר לא אז. דיברתי עם עובדת כאן והיא אמרה לי שכל הטיסות נדחו ושאין לי מה לדאוג".

לחץ.

התחברתי ללוח הטיסות של JFK וגאיה צדקה - באמת היתה שביתה בשדה התעופה, כל הטיסות נדחו מלבד טיסה אחת - הטיסה שלה לברצלונה.

הפעם אני מתקשר: "גאיה, הטיסה שלך לא נדחתה. את חייבת לעבור את כולם ולבצע צק אין". היא מתווכחת איתי. הטונים עולים: "תסמכי עלי, תרימי עכשיו את המזוודה, תעקפי את כולם ותיגשי לדלפק".

לא אתאר את כל השיחות ואת כל השלבים, אך לבסוף כשהיא עברה את בדיקת הביטחון האחרונה נשאר כחמש דקות עד ההמראה ולא היה לי מושג מה המרחק לשער הטיסה שלה.

בשלב הזה גאיה ואני, האב וביתו, היו לחוצים ומותשים.

"גאיה, תרימי את הראש ותמצאי את מספר השער שלך ותראי לאן את צריכה לרוץ"
"אבא, מצאתי. ימינה".

"תתחילי לרוץ מהר".

גאיה רצה במסדרונות שדה התעופה, אני שומע את הנשימות שלה דרך הטלפון ובודק בדאגה שהמטוס עוד לא עזב את השער.

התחלתי לשמוע אותה בוכה דרך הטלפון.

"גאיהלה, מה קרה"

"אבא אני לא יכולה יותר אני רעבה"

הייתי בהלם, הרגשתי אותה נשברת. מה רעבה עכשיו וגם הצלחתי לשמוע דרך הטלפון שהיא מאיטה. צעקתי "תאכלי במטוס ועכשיו תמשיכי לרוץ".

"טוב אבא". ושמעתי אותה חוזרת לרוץ ולנשום בכבדות.

"אני רואה את השער".

היא הגיעה בשנייה האחרונה למטוס והתקשרה אלי רגע לפני ההמראה.

"הצלחתי אבא ואכלתי כבר שתי חפיסות שוקולד".

מה מאפיין את תפקיד האבא?

בכל שייח ודיון על אבהות מיד עולות סוגיות של מגדר, אזורים של p.c, שיח סטראוטיפי והצורך כל הזמן לסייג - אנחנו מדברים על תכונות ועמדות אבהיות ואימהיות ולא דווקא על אבות ואימהות.

ויניקוט שלא עסק ברגישויות המגדריות והתרבותיות כתב בפשטות ובבוטות בספרו "הילד, משפחתו וסביבתו" בפרק "מה בקשר לאבא?" כך: "הבה נראה אם אוכל להבחין בדרכים המיוחדות שבהן תורם האב את חלקו. ראשית, הייתי אומר כי האב דרוש בבית כדי לעזור לאם להרגיש טוב מבחינה גופנית ונפשית". יש לי הרגשה שאני לא האבא היחידי כאן שנעלב מהתפקיד הראשון שויניקוט נותן לאב בחיי התינוק שלו - להעניק הרגשה טובה לאם.

ואולי רק אדם מדויק כמו ויניקוט שגם לא היה אבא בעצמו יכול להגדיר בצורה מדויקת את התפקיד המשני של האב בתחילת חיי התינוק מבלי להתחשב בעלבון. כמובן, שעם השנים התפקיד של האב הופך להיות חשוב ומשמעותי יותר בחיי התינוק והילד.

מתוך התחשבות בסייגים אותם ציינתי ניתן בכל זאת לדבר על:

התפקיד הסמכותי ומציב הגבולות של האב מול הרכות וההכלה של האם. על האב כמקשר והאחראי על עולם המציאות ועל האם כאחראית על העולם הפנימי. על אבות קמציניים והדואגים לתקציב המשפחתי לעומת אימהות נדיבות ופזרניות. וישנם עוד חלוקות והבחנות רבות.

בעבודה הקלינית שלי עם הורים אני מוצא את עצמי פונה דווקא לאבות כאשר ההורים מגיעים עם קשיים בשליטה על ילדים חסרי רסן וחסרי גבולות. לא פעם בתים אלו מתוארים בכאוס גדול, בלי שליטה או ניהול הורי ולעיתים רבות מלאי אלימות פיזית כלפי חפצים ואף כלפי ההורים עצמם.

לרוב, אני פונה בעיקר לאבות. פנייה לחלקים הגבריים, לצדדים הסמכותיים ולחובה שלהם להעניק ביטחון והגנה לבית.

טיפלתי פעם בזוג הורים שהאבא היה סגן אלוף ומפקד גדוד קרבי. הילד שלו, בן השבע, הפעיל טרור בבית. לא הקשיב להם, הרס חפצים והרביץ לשני הוריו ובעיקר לאימו. הם היו חסרי אונים לחלוטין.

האבא אמר: "אני לא מצליח להשתלט עליו. הוא לא שומע לי ולא משתכנע מההסברים שלי. אני לא יודע מה לעשות".

פניתי אליו ואמרתי: "אתה אחראי על מאות לוחמים, אתה אומר להם מה לעשות והם סומכים עליך לגמרי. והילד שלך בן השבע, מטר וסייבה, מצליח להביא אותך לחוסר אונים ומרביץ לאשתך".

ההשוואה הפתיעה אותו.

"זה אחרת, זה צבא וזה בית".

נתתי לו אישור ואף עודדתי אותו להיות קצת מפקד בבית כמו בצבא.

לדעתי מרוב זהירות וסייגים קיימת סכנה שלא נדבר על ההבדלים בין גברים ונשים ובין אבות ולאימהות. כל אבא חייב למצוא את הדרך הייחודית שלו בה הוא יביא לידי ביטוי את הגבריות שלו, את ההנהגה שלו ואת היכולת להעניק ביטחון למשפחה ולילדים שלו.

באותו הלילה כשגאיה רצה במסדרונות שדה התעופה הצלחתי לדחוף ולמשוך אותה דרך הטלפון בזכות האמונה והביטחון שלה בי כאבא. היא נעזרה בידיעה שלי, באסרטיביות ואפילו בצעקות שלי.

ביום עיון זה נעסוק בייחודיות של האב ובייחודיות של כל אבא ואבא.

יום מהנה.

”אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה?” על המורשת הבין – דורית של אבהות

ד”ר ריקי פלח-גליל

הירושה הרגשית שעוברת מאבות לבנים והרישום שזו משאירה בחיי הנפש של הבן, השלכותיה על איכות האבהות שיעניק לילדיו ואלה לילדיהם, הוא הנושא שאנו נשמע עליו היום. זהו נושא שמעסיק מאד את הגברים הצעירים בתקופתנו, ובמיוחד את האבות הצעירים.

כדי שנוכל להיכנס לחוויית היחסים שנתמקד בה היום, אני רוצה להקריא שיר של דודו טסה ”בן של אבא שלי”.

כמו בכל שיר מחובר, הוא מצליח לתאר באופן מדויק ובמעט מילים חוויות של הרבה גברים מול אבותיהם.

גם אני פוחד לאהוב

תמיד מתרחק ממה שקרוב

כמו שאתה

הלב והשריטה

סיפור חיי

גם אני

רציתי הכל

הייתי זרוק

פחדתי ליפול

כמו שאתה

הזמן החרטה

סיפור חיי

בסוף היום אני

בן של אבא שלי

מי עוד השאיר לי בלילות

אור במסדרונות?

בסוף היום אני
בן של אבא שלי
כל עוד הגשר יעמוד
לא אפחד למעוד

חויית האב כרחוק, כמי שלא ממש חושף רגשות רכים כמו פחד, חולשה או עצב, ולפעמים גם אהבה וחום, מאפיין את האופן בו בנים רבים חווים את אבותיהם (פלח-גליל, 2004). כמובן שישנם בנים שזוכים ליחסים חמים וקרובים עם אבא שלהם ואלה קיבלו מתנה לחיים. אני רוצה להתמקד היום בתמונה היותר מורכבת. סביר להניח שאלה יגיעו לחדר הטיפולים שלכם – וכמו שתראו – גם אם הם פוטרים את הסיפור על אבא ב: "אבא היה בעבודה", תמיד יש סיפור חשוב שקשור ביחסים עם אבא. לעיתים נמנעים מלספר אותו, בדרך כלל כי זה כואב מידי. גבריאל בוקובזה (2017), בספרו "הדרמה של הגבריות החדשה", מספר על עצמו בפרק: מה זה גבר?

כאשר גדלתי וניסיתי לדבר איתו על נושאים רגישים ואינטימיים, גיליתי שחסרות לו מילים. הוא ביקש להסתפק במתן עצות פרקטיות ורציונליות לחיים – היכן שהאמין, בצדק, שנקודות הכח שלו נמצאות. מקומות של רגש וקשר ערערו אותו והוא התרחק מהם כמו ממחלה. על חולשות או כשלונות לא היה מסוגל לדבר, אם כי לא היה נקי מהם (...). יום אחד אמר לי, ברגע של חשיפה נדירה, שהוא לא מסוגל לדבר בצורה רגשית, שזה פשוט קשה לו מידי. נסענו יחד במכוניתו, הוא נהג, ואני אמרתי שחסר לי שהוא לא נפתח אלי יותר מבחינה רגשית, "אבל זה לא בשליטתי" השיב לי, "אני פשוט לא יכול" המשפט הזה מהדהד באזניי עד היום, אף כי נאמר לפני שנים רבות.

כפי שעולה גם ממחקרים וגם מהקליניקה, לבנים יש ממש צורך להיות מסוגלים לדבר עם אבא גם על נושאים שמערבים רגשות ולהרבה אבות יש עדיין קושי ממשי להיות בשיח כזה (פלח-גליל, 2004).

הסיבות לכך מתחילות כנראה בחלוקת התפקידים המסורתית בין גברים ונשים משחר ההיסטוריה, והקוד הגברי הנוקשה, שעובר מדור לדור. אבל אם נתבונן מקרוב

יותר במורשת הבין-דורית של הגבר הישראלי, הרי שהאבות של דור המדינה, אלו הם גברים שרובם ככולם, עברו תהליכים של "שואה וציונות" (יבלונקה, 2018). כלומר גברים, אבות, שחוו טראומות קשות אם כניצולי שואה, כדור שני לניצולי שואה, כלוחמים במלחמות ישראל, או כגברים שעברו הגירה מתרבויות שונות, שלא תמיד התקבלו כאן באהדה, בלשון המעטה, ולעיתים ההיטמעות בחברה החדשה שינתה לחלוטין את כל מערך הכוחות המשפחתי ומעמדו של אב המשפחה.

האבות של דור המדינה הם האבות של האבות במחקרים שאציג להלן. יבלונקה (2018), מאפיינת דור זה כ"ילדים בסדר גמור" "ילדים טובים", שלא העזו למרוד או לאתגר את הוריהם. ניתן לשער שזהו דור שוויתר על תהליכים התפתחותיים משמעותיים כי חווה את הוריו חלשים יותר, פגיעים יותר ואימץ את המורשת שבה לא מעבדים טראומות, לא מבטאים או מדברים על רגשות בכלל. מתכנסים בתוך עצמם, מחזיקים עמוק בבטן תחושות קשות ושורדים. זאת היתה המורשת האבהית שעברה מדור לדור ועם כל השינויים, היא עדיין מאד שכיחה גם כיום בהרבה מאד משפחות.

בהרצאה היום אציג ממצאים מתוך שני מחקרים: בראשון, לפני 20 שנה, ראייתי מתבגרים בני 18 (פלח גליל, 2004). במחקר השני, ממש מהחודשים האחרונים, ראייתי אבות בני 40+. מאז המחקר הראשון ועד היום, התרחשו המון תמורות תפיסיות, תודעתיות והתנהגותיות: הפמיניזם הנשי שהלך והתרחב, הגבריות החדשה, האבהות המודרנית, המשפחות החדשות, השינויים המהותיים בתפיסת המגדר. באווירה הפוסט מודרניסטית של היום, הכל כל כך משתנה, שזה כמעט לא פוליטקלי קורקט לדבר על אבות ובנים. אז חשוב לי לומר שאמנם המחקרים שלי נעשו עם נערים ומאוחר יותר עם אבות – ולמגדר יש משמעות ומאפיינים משלו. יחד עם זאת, מתצפיות בקליניקה וממחקרים אחרים, נראה שהצרכים ההתפתחותיים והמשימות ההתפתחותיות שאתאר בהמשך בין בנים ואבותיהם, הן בעצם פונקציות הוריות שמתרחשות גם בין אמהות ובנות עם מאפיינים משלהן, וגם בין בן או בת שבחורים אב או אם או דמות חליפית אחרת להשיג איתה ומולה את המשימות ההתפתחותיות האלה. כמובן שראוי ואני קוראת מכאן, להרחיב את המחקר ולהבין יותר את התמונה ההתפתחותית במשפחות החדשות, במשפחות החד החד מיניות.

ממצאי המחקר הראשון, שהתבסס, כאמור, על ראיונות עומק עם בני 18, ממשפחות שבהן אב ואם נוכחים ומתפקדים, פורשים תמונה התפתחותית – עם פרשנות התייחסותית שמחברת בין היחסים עם האב ובין הערך העצמי של הבן ובכלל גיבוש העצמי שלו (פלח-גליל, 2004). החיבור הזה הופך את הבן למאד פגיע בכל מה שקשור למשמעות שהוא מייחס ליחסים שלו עם אביו (פלח-גליל, 1994).

הממצא המרכזי שעלה במחקר הוא שהמשימה ההתפתחותית של הבן מול אביו היא להגיע ליחסים שיש בהם הכרה הדדית¹. להשיג יחסים שיש בהם הכרה הדדית, מכריח את שני הצדדים לראות האחד את השני כסובייקטים נפרדים.

בהתבגרות, הבן מגלה את האב מחדש, כשהוא פתאם רואה את אבא לא רק כאבא שלו אלא כבן אדם בפני עצמו. הוא אז מרגיש שהוא לא באמת מכיר את אבא שלו ומתחיל להתבונן בו באינטנסיביות. מי זה האיש הזה? איך הוא כאזרח? כבעל? מהם הערכים שלו? אני מזדהה איתם? אוהב את מה שאני מגלה?

בד בבד עם ההכרה באב כסובייקט נפרד והשאלות שהכרה זו מעלה, לבן דחוף מאד לקבל מהאב הכרה בנפרדות שלו. המתבגר רוצה וצריך להרגיש שגם אבא רואה אותו ומכיר אותו לא רק כ"בן שלו" אלא כסובייקט בפני עצמו. הוא רוצה להרגיש אהוב ומוערך גם כשהוא שונה מאבא ובוחר לעשות דברים שאבא לאו דווקא מזדהה איתם.

ג'סיקה בנג'מין (1992) מתארת את הטלטלה שפרדוקס ההכרה ההדדית מייצר. היא מצטטת את הגל (1807): פרדוקס ההכרה ההדדית מדגיש את התלות באחר המשמעותי להכרה בנפרדות של העצמי.

הצורך להיות מסוגל לדבר עם אבא שיח אמיתי, קרוב, רגשי, נובע מהצורך של הבן להרגיש שאביו מכיר בנפרדות שלו, בסובייקט שהוא.

¹ ג'סיקה בנג'מין (2005) מתארת את שלב הרפרושמנט בתהליך ההתפתחותי הפרה אדיפאלי של בנים מול אבותיהם. תהליך שעל פי ממצאי המחקר, משתחרר בתהליך ההתבגרות. כמו שבלוס (1985;1967) ראה בהתבגרות את שחזור שלב separation individuation של מאהלר ב second (individuation process).

הצורך ליחסים שיש בהם הכרה הדדית הופך קריטי מפני שהפונקציה של האב עבור הבן, היא פונקציה של מראה רב שכבתית. להשתקפויות מהמראה הזו קשר ישיר לגיבוש תחושת העצמי והערך העצמי של הבן.²

הבן מחפש את ההשתקפות לעצמו מתוך:

1. ההתבוננות במי הוא אבא – מי הוא כבן אדם? מהו המודל שהוא מהווה עבורי? אני מתבייש בו? גאה בו? האם אני רוצה להגיע לאן שהוא הגיע? האם יש לי סיכוי להצליח יותר? ומה אם בחיים לא אגיע להישגים שלו? שאלות אלה ואחרות נוגעות לכל אספקט של החיים בהם אבא מהווה מודל עבורו.

2. ההתבוננות באבהות שלו – מאחר ששיח רגשי לא תמיד מתאפשר, הבנים מנסים לפענח את יחסו של האב אליהם דרך האבהות שלו: עד כמה הוא באמת מתעניין, נוכח, מעורב, משקיע בזמן משותף. אדישות של האב, ריחוק או ניכור שלו, עלולים להתפרש אצל הבן כביטוי של "אבא בטח מאוכזב ממני", "אני כנראה לא שווה את זה" והפוך. כשאבא משקיע ומעורב הבן מרגיש מוערך ואהוב. על גג העולם.

3. ההתבוננות במבט של אבא – הבנים נושאים בתוכם מעין מחושים מיוחדים שמנסים לפענח: איך הוא באמת רואה אותי? מה באמת מרגיש כלפי? במיוחד אם זה לא מרגיש בהלימה למה שאבא אומר.

כל מרכיב ביחסים זוכה לפרשנות שיש לה משמעות לתפיסת העצמי והערך העצמי של הבן (פלח-גליל, 2004).

ביחסים שיש בהם הכרה הדדית החוויה היא של היכרות עמוקה והדדית, אמפתיה והבנה, הכרה, קבלה והזדהויות הדדיות (בנג'מין, 2005) שמאפשרת לכל אחד מהצדדים להרגיש יותר בנוח עם מי שהוא, כי מקבלים אותו, וכך הוא יכול לקבל את עצמו.

² דניאל שאו (2014) בספרו Traumatic Narcissism טוען שהטראומה הראשונית בנרקסיזם נובעת מהקושי המתמשך של ההורה להכיר בנפרדות, בסובייקטיביות של ילדו.

אלא שמסתבר שלהשיג יחסים שיש בהם הכרה הדדית בהתבגרות, זוהי משימה ממש לא פשוטה להשגה. הבנים במחקר נחלקו לשתי קבוצות עיקריות שקראתי להם "הנאבקים" ו"המיואשים".

הבנים בקבוצת הנאבקים עושים כל שביכולתם כדי לשנות את הקשר הילדי שהיה עם האב. הם נאבקים כדי להשיג הכרה כסובייקט נפרד ממנו. הם מאתגרים את ההורים, מייצרים מצבים של עימות וקונפליקט, מכריחים את האב להכיר חלקים בחייהם שהיה מעדיף לא להכיר – כדי שזה יהיה אמיתי! גם לאבות לא קל לקבל את השינוי שחל בבן כלפיו ולא מבינים מה הוא רוצה? למה הוא בורח מהבית? לנסוע לסיני באמצע בגרויות? מה זה ההתפרצויות האלה? עגיל באוזן, קעקוע, סמים או אלכוהול? למה הפך להיות הילד הקטן שלי?

בנג'מין (1992) רואה במאמרו של וויניקוט (1969), "שימוש באובייקט והתייחסות באמצעות הזדהויות" הרחבה מודרנית של רעיונותיו של הגל. וויניקוט מתאר את המעבר מהתייחסות אובייקט לשימוש באובייקט: על מנת להשתמש באובייקט, צריך קודם להרוס אותו.

ניתן לראות בעימותים שהבנים מייצרים וההתנהגויות המאתגרות כתהליך שעניינו הוא הרס האובייקט. המטרה בהרס האובייקט הוא שהאובייקט ישרוד את ההרס – לא ינקום חזרה, לא יתעלם, לא יישבר, אלא יתגייס להיות נוכח. בעצם המשאלה היא שהישרדותו של האובייקט – של האב במקרה הזה, תאפשר לסובייקט להיוולד, לשני הסובייקטים להרגיש האחד את השני, להתקרב, להרגיש אוהב ואהוב.

כל אחד מהבנים שסיפר על העימותים והפרובוקציות שייצר, תיאר בסוף תחושת ניצחון. אבל הניצחון לא היה תבוסתו של אביו – להפך. חשוב להדגיש שמטרת העימותים האלה היא דווקא לשפר את היחסים, להתקרב ולהפוך אותם למשמעותיים יותר ואמיתיים יותר ולא להדוף או להתרחק. זו הבנה שכדאי להבהיר אותה לשני השחקנים בעימות הזה – כי התחושות הן קשות כשנמצאים בעיצומו ולכן חשוב שאנחנו כמטפלים נזכור ונזכיר מהי המהות של העימות. שנדע לפענח אותה ולנסח אותה למטופלים שלנו.

ומה עם הבנים שלא מרשים לעצמם להיאבק עד חורמה כדי לקבל הכרה בנפרדות שלהם ובסובייקטיביות שלהם? באופן פרדוקסאלי דווקא אלה שמעייזים להתמרד –

הם אלה שיותר סומכים על הקשר עם האב. שמאמינים שהאב ישרוד את העימות ומשהו טוב יצא ממנו.

בתוך קבוצת הנאבקים שתיארתי לעיל, היתה עוד תת קבוצה שהמאבק שלה להשגת ההשתקפות החיובית מעיניו של האב, הצורך לראות בו מודל חיובי שאפשר להזדהות איתו למרות הרגשות הקשים כלפיו, אינה מתרחשת דרך השגת הכרה הדדית ביחסים – אלא בשינוי דמותו של האב בתוכם. הם ייצרו את האב מחדש במעין מרחב ביניים, מרחב מעבר שבין מציאות לדמיון (וויניקוט, 1971) בעולמו הפנימי של הבן. כך הם יכולים לתאר באופן שנשמע מוזר ומפתיע לשומע התמים, איך אבא הפך פתאם בעיניהם מדמות מאכזבת בכישלונות או במעידות שלה, באבהות האדישה או מזניחה למישהו שאפשר פתאם למצוא בו משהו חיובי להזדהות איתו, לאהוב בו, לראות בו מודל (פלח-גליל, 2004).

המייצרים מחדש, לא התעמתו ישירות עם האב, אבל מצאו דרך יצירתית כדי להשיג את המשימה ההתפתחותית מול אביהם שתאפשר להם לפתח תחושת עצמי חיובית למרות היחסים הקשים עם האב. כמו דודו טסה במשפט "מי עוד ישאיר לי בלילות אור במסדרונות", הם מצאו\המציאו סימנים שאפשרו להם להרגיש אהובים ו\או מוערכים גם אם מעולם לא התאפשר שיח שבו הדברים נאמרו מפורשות.

וגם כאן אני רוצה להציע – כשאתם כמטפלים, שומעים את הבן עושה פתאם אידיאליזציה לחלק של האב שרק לא מזמן נחוה לגמרי אחרת, – תתייחסו לכך לא רק כהכחשה של המציאות שצריך לתקן אותה או לעמת עם עובדות – אלא תתייחסו לכך כיצירה מחדש שצריך לכבד את הצורך בה. בדיוק כמו שוויניקוט מתאר את העמדה המתאימה כלפי תופעה מעברית.

אנחנו כמטפלים צריכים לזכור שזהו צורך התפתחותי של הבן שמנסה בדרך אקרוטטית להחזיק. (בחדשות לאחרונה ראיתי את בן זיני שאביו נתפס בסחר בסמים. איך הוא נאבק לשמר את האב החיובי שבתוכו).

הקבוצה השניה של הבנים, המיואשים, היו הכי עצובים וכואבים. הם ביטאו תסכול ולפעמים כאב, מהמרחק, מהקשר שסובב סביב ציונים, מכוניות או כסף ולא מאפשר שיח קרוב או משמעותי יותר – אבל לא האמינו שאפשר לשנות משהו

מהותי בקשר. נערים אלה נשמעו מאד אבודים, מדוכאים ועם הרבה חיבוטי נפש. הם ויתרו מראש על המאבק וגם לא הצליחו לייצר את האב מחדש בעולמם הפנימי. הרצוג (1982), טבע את המונח "רעב לאב". גברים (ונשים) שנושאים בתוכם כמיהה חזקה שהופכת להיות ממש חלק מהם כאשר הם חווים בילדותם ובהתבגרותם חסך אב. כלומר כשהאב נעדר פיזית או רגשית. לפעמים אב מת יכול להיות נוכח יותר דרך הזיכרונות איתו מאשר אב שנוכח פיזית אך נעדר רגשית. קפטן, (kaftan, 1991) מחזיר אותנו לחדר הטיפולים וטוען שלמרות ש"הרעב לאב", הכמיהה לאב כבר קיבלה הכרה בתאוריה הפסיכואנליטית, המשאלה ליחסים קרובים ומשמעותיים עם האב, לא מודגשת מספיק בספרות הפסיכואנליטית ומביאה לכך שקונסטלציות מעבריות חשובות לא מספיק מובנות ולא מקבלות הכרה בטיפול. עד כאן תיארתי את המשימות ההתפתחותיות – התייחסותיות של תהליך ההתבגרות כפי שעלו מהמחקר הראשון.

לכבוד ההרצאה היום, ערכתי מחקר חדש. רציתי לשמוע איך נשמעים האבות בשכבת הגיל של אלה שראיינתי כמתבגרים לפני 20 שנה. המדגם שלי היה מאד ספציפי. בקשתי מאורן גור, שהוא ותמיר אשמן מנהלים את התכנית להכשרת מנחים של מעגלי גברים באוניברסיטת תל אביב, לפרסם בקבוצות הגברים שלהם שאני מראיינת גברים על אבהותם. האבות, הגברים, התנדבו להתראיין. חלקם עשו מאמץ לא מבוטל כדי להגיע לראיון. ברור היה שהם מאד עסוקים בנושא הזה. אחד מהם אפילו תאר עצמו כ"אני עובד בזה" מרצה בכנסים, כותב פוסטים ומפרסם פודקאסטים.

אחד הממצאים שהיו מרתקים עבורי הוא שתוך כדי ניתוח הטקסטים של הראיונות איתם, הבנתי שאם הייתי מראיינת אותם במחקר הראשון הם כולם היו מתמקמים בקבוצת ה"מיואשים" של המחקר הקודם.

כלומר, אבות אלה הם גברים, שחשו את האבא שלהם רחוק מנותק או מנוכר, או אפילו אבא מיטיב, אבל לא נגיש מבחינה רגשית, ומעולם לא העזו להתעמת איתו כדי לשנות את מהות או איכות היחסים ביניהם.

נראה שעבור ה"מיואשים", נושא הקשר עם האב – בעצם מעולם לא עזב אותם. הם נושאים בתוכם את הכאב הזה, את ה"רעב לאב", כמו unfinished business שמלווה אותם כל חייהם.

אחד המרואיינים תאר את עצמו גם בבגרותו, כמו שתיארו את עצמם ה"מיואשים" במחקר הקודם: "הסתובבתי בעולם כמו זומבי. לא מחובר לעצמי, למה שקורה, סובל מאד".

המעבר לאבהות, הנו שלב התפתחותי שמכניס את קבוצת הגברים שהיו "מיואשים" בהתבגרות, לטלטלה גדולה: הם כמו עושים חשבון נפש לגבי מה הם קיבלו בצידת המורשת האבהית ואיך ייצרו מחדש מה שהיה חסר והם מאד רוצים להעניק:

"מה זה אבהות? אבא שלי היה אבא ארנק. האבהות שלי זה יצירת יש מאין. הרבה אינטואיציה והרבה טעויות"

במעבר לאבהות רובם מתארים פחדים וחששות: "לשקשק! אבל (יש) גם ידיעה ברורה שיהיה בסדר. אני לא ההורה שהיה לי! אין סיכוי!" מאוחר יותר בראיון הוא מודה לעצמו "לצערי הרב אספתי לעצמי התנהגויות שלו – שתיקות רועמות. הקרקע שלי אף פעם לא יציבה".

ומה שהיה מפתיע ואולי גם קצת מעודד – זה שגיליתי שהמעבר לאבהות, מביא אותם לאסוף כוחות מחודשים ומתוך דחיפות לשבור משהו במורשת שקיבלו, למנוע משיני הבנים להתקחות מהבוסריות שלהם עצמם – הם עושים מאמצים, מאד מרשימים בעיני, לשנות משהו בקשר עם האב. להגיע אליו ממקום חדש, לנסות לפתוח קצת מה שהיה נעול וחתום עבורם.

כל אחד מהגברים תיאר את הרגע, האופן בו ניסה להגיע לאביו ממקום חדש. מעניין שכמו שתיאר לעיל גבריאל בוקובזה, זה קורה במכוניות, בנסיעה ארוכה כשאין לאן לברוח. עידו, (שם בדוי) מספר איך כשאביו מבקש ממנו לבוא איתו לקנות אוטו בעיר אחרת, שניהם, מבלי לדבר על כך, מפנים לעצמם יום שלם ובנסיעה הנדירה הזו כשרק שניהם בה, הוא מתחיל לראשונה בחייו לשאול את אבא שלו שאלות ישירות, שאלות שמעולם לא העז להעלות על דל שפתיו. הוא סיפר בהתרגשות איך אביו, הלום הקרב, סיפר לו, לראשונה בחייו, על חוויותיו מהצבא, על הטראומות, החברים שאיבד. לראשונה בחייו בגיל 40 + הצליח לייצר משהו שיתקרב לעולמו הפנימי של אביו, לאפשר לשיח רגשי להתקיים ביניהם. אבל גם, איך היו שאלות שאבא לא הבין מה שאל ושהוא לא ידע איך לשאול. "אין לי מודל" הוא אומר, "האינטימיות בין אבא ובן יותר מסובכת להשגה". "אני יודע שהוא אוהב אותי – לא כי הוא אמר". ומסביר: "הרצון להבין את אבא ואת

הקשר, כל כך חזק, כי אבא זה דמות שכל כך משפיעה על העיצוב. (אתה מנסה) להבין את עצמך – דרך להבין את אבא שלך. הבנת השורשים."

אסף תיאר את אביו כ"חידה". "הוא לא היה דברן גדול בוודאי לא על רגש." הוא מתאר איך רוב חייו סחב בתוכו כאב וכעס והמון שאלות. גם כשהגיע יום אחד נסער כולו והטיח באביו את תחושותיו ושאל שאלות נוקבות, זכה לתשובה "זה לא חשוב עכשיו". אסף מספר איך אחרי מותו של אביו, הוא פותח במסע שמטרתו להכיר את אבא, לפענח מי הוא היה, לגלות דרך האנשים שהיו קרובים לאבא משהו מהעולם הפנימי שהיה חסום כל כך בפניו. ובמחשבה של אחרי הוא אומר: "אולי הוא פחד, שאם הוא ידבר, זה יפתח עוד דברים. כנראה נורא מסוכן לפתוח..." מסע הגילוי הזה הפך אותו יותר אמפטי אל האב כסובייקט. עם קצת אולי יותר קבלה והבנה שלו. אחד הדברים שהכי העסיקו אותו היה 'מה אבא חשב עלי, מה הרגיש כלפי-' הוא ניסה לקבל את ההשתקפות לעצמו דרך עיניו של אביו – השתקפות שלא הצליח לאפיין אותה לעצמו בחייו – דרך סיפורי הקרובים אחרי מותו של אביו.

גברים אלה, המיואשים שהופכים לאבות נשמעו לי כמי שנמצאים בחיפוש מתמיד אחר מענה לצרכים שלא קיבלו בהתבגרותם. נראה שטיפולים ומעגלי הגברים, היו מאד משמעותיים להם ואולי שם, מול המנחים והגברים האחרים יכלו לקבל יותר הכרה, הבנה, אמפתיה ולחזור לעולם ולהורות שלהם עם יותר מודעות והשלמה. יחד עם זאת, המורשת האבהית, זו שמקהה שיניים, מלווה אותם, נמצאת בתוכם ולפעמים מגיחה למרות שהם עושים מאמצים כבירים לשנותה.

"כל מה שאני עושה הוא הפוך מאבא שלי. אני בהכחשה, עם המון פחד שאני כן דומה לו. מפחידה אותי האלימות שאולי בתוכי." י

"ש זמנים שאני אומר לעצמי בגאווה: 'אני אבא מצוי' אבל בכל נפילה שלי, עולה בתוכי קול מבעית: הנה, אני כן כמוהו"

"משהו במודל האבא שאתה גדל איתו נדבק אליך והוא לא עוזב. לפחות בתחושה."

"דברתי על זה במעגל גברים שאני רוצה לחבק את אבא שלי. (כשפעם נוצרה סיטואציה שאפשרה את זה), התחבקנו ולא ידענו איך לעשות את זה. גם הבן שלי אותו דבר – לא אוהב מגע. למדתי מגע – אני עדיין די גמלוני. עם הילדים הקטנים יותר קל לחבק. הכי קטנה מקבלת הכי הרבה...."

מה שעוד היה מעניין לשמוע, הפעם מהזווית של האבות, כמה מסובך לאב להכיר בנפרדות של הבן: "בבן אתה רואה את עצמך – הגוף, השפם, יש משהו בחוויה שהוא מאד דומה לך – אני יכול לראות את עצמי בכל הילדים שלי – אבל הוא אחר. גם שונה ממני – לרגע אני מופתע כשאני רואה את זה". "הבן הוא בלוק, גבר מופנם. עכשיו המשימה ללמד את הבן לדבר רגשות"

"אני מרגיש מול הבן, שמערכת הציפיות שלי לא נכונה. (חלק בי רוצה) להשיג דרכו את כל מה שלא השגתי ומצד שני להניח לו להיות מי שהוא. אני לא מצפה שיהיה 'גבר גבר' אבל (יש) רצון שיהיה מוצלח – צורך! ועכשיו אני עובד על עצמי שיהיה לי צורך שיהיה מוצלח בעיני עצמו, עם הבחירות שלו" למרות שהוא מתאר זאת כהתמודדות – נראה שהוא מצליח לראות את הבן שלו כסובייקט נפרד!

ולקראת סיום – מסר מעודד לגבי היכולת להשתחרר מהמורשת האבהית, ההורית: מחקריו של פונגי ושותפיו (Fonagy et-al, 1991) מראים שהיכולת של הורים להיות רפלקטיביים ביחס לחוויות ההורות שהם עצמם חוו, מעלה ב-75% את הסיכוי, לגדל ילדים עם התקשרות בטוחה, לעומת הורים שלא עיבדו את חוויות ההתקשרות שלהם וחוויות אלה נשארו דיסוציאטיביות ולא מפוענחות להם עצמם. כך שלטיפול טוב, יש סיכוי גבוה לתרומה משמעותית לשינוי המורשת האבהית, או ההורית הכואבת.

ביבליוגרפיה

- בוקובה, ג. (2017). הדרמה של הגבריות החדשה. מודן.
- בנג'מין, ג'. (2005). כבלי האהבה. דביר.
- יבלונקה, ח. (2018). ילדים בסדר גמור. ביוגרפיה דורית של ילידי הארץ 1948-1955. ידיעות אחרונות.
- פלא-גליל, ר. (1994). שינויים בתפישות מתבגרים את יחס ההורים ופגיעותם לדיכאון. עבודת גמר לקראת תואר מוסמך. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- פלא גליל, ר. (2004). בעקבות האב האבוד: מתבגרים מגלים מחדש את אביהם. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור. האוניברסיטה העברית בירושלים.

- Benjamin, J. (1992). Recognition & destruction: An outline of intersubjectivity. In N. J. Skolnick & S. C. Warshaw (Eds.), *Relational Perspectives in Psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *Psychoanalytic Study of the Child*, 22, 162-186.
- Blos, P. (1985). *Son and Father*. New York: Free Press.
- Herzog, J.M. (1982). *Father Hunger: Explorations with adults and children*. NJ: The Analytic Press.
- Kaftan, E. (1991). On intimacy between men, *Psychoanalytic Dialogues* 1:3. 305-328.
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Moran, G., and Higgitt, A. (1991). The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significant for security attachment. *Infant Mental Health journal*, 12:3. 201-218. Wiley.
- Shaw, D. (2014). *Traumatic Narcissism: Relational systems of subjugation*. New York.
- Winnicott, D.W. (1969). The use of an object and relating through identification. *International Journal of Psychoanalysis* 50, 711-716.
- Winnicott, D.W. (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock Publications

אבות סימבולים

תום הדני

האנקדוטה מספרת על הפעם שבה פרויד הגיע לשמוע את הרצאתו של תלמידו הפסיכואנליטיקאי אלפרד אדלר והתיישב בשורה הראשונה של האולם. באותה תקופה אדלר החל להטיל ספק במרכזיותה של התיאוריה הפרוידיאנית בדבר המיניות הילדית. למשמע דברי "כפירה" אלו פרויד התיק את מבטו במורת רוח מאדלר. בתגובה, אדלר שתשומת ליבו הופנתה אל פרויד עצר את דבריו ופנה ישירות אל פרויד – "פרופסור, אני אומנם זבוב, אבל גם זבוב בעומדו על ראש האריה רואה רחוק יותר", פרויד השיב לו בנחרצות – "לא. הרעמה מסתירה" (רולניק, 2002).

אדלר לא היה הפסיכואנליטיקאי היחיד שמצא את עצמו מנסה להשתחרר מסבך הרעמה של פרויד. כפי שפרויד לימד את אדלר רעמת האריה כופה מגבלות על שדה הראייה של הזבוב, שלכוד בתוכה. זהו למעשה נושא ההרצאה שלי היום – האופן שבו אבות כופים משמעות על ילדיהם או יותר נכון – על האופן שבו ילדים מנסים להשתחרר **מכפיית המשמעות**, כלומר – מרעמת האריה של אביהם.

על מה אני מדבר כשאני מדבר על כפיית משמעות – אני מדבר בעצם על הניסיון ליצור משמעות קבועה, סופית ואחידה לדברים, על הפעלת סמכות מתוך ניסיון לתפוס בעלות או להכפיף דבר מסוים למהות אחת ואחידה. דרך הרעיון של "כפיית משמעות" אפשר לחשוב על מטופלים המגיעים לטיפול בעקבות משמעויות שנכפו עליהם על ידי הוריהם, סביבתם, התרבות. במילים אחרות, אפשר לדמיין שמולנו עומד מטופל אשר ניסה ליצור לעצמו משמעויות חדשות בכל דרך אפשרית שהוא מכיר אבל דווקא כך הרגיש איך משמעות קודמת נכפת עליו ואיך מאמצים אלו להשתחרר הגבירו והעמיקו את המשמעויות שממנה הוא מנסה לחמוק ואולי זקוק לנו, למטפלים. ות שנסייע לו להבין אילו משמעויות נכפות עליו ונסייע לו ליצור משמעויות חדשות.

אם נשאר צמודים רגע לפרויד, אז בהרצאה הזו אני מבקש להוסיף על חרדת הסירוס, כבודה במקומה מונח, חרדה נוספת **החרדה מפני כפיית משמעות** – תחושת חוסר היכולת לתת למשמעות שנכפתה על האדם מראש משמעויות חדשה, אחרת.

תיאור המקרה שלי בהרצאה הנוכחית לא יגיע ישירות מתוך חדר הטיפולים אלא הישר מתוך הסאגה – כיצד פסיכואנליטיקאים משתחררים מלפיתתו של פרויד, אביהם הקדום. כאנלוגיה, מוצלחת פחות או יותר, בהרצאה הנוכחית אני אעשה שימוש באופן שבו קוהוט כאב לתיאוריה פסיכואנליטית חדשה מתמודד עם פרויד – אבי הפסיכואנליזה, אביו הקדמון. תיאור המקרה של קוהוט ישמש אותי כדי לדבר על "מלאכת האבהות" – על האופן שבו אב מכונן את עצמו, או במילים אחרות – מביא את אבהותו לידי קיום והופך לאב שהוא.

קוהוט ראה בתיאוריה הפסיכואנליטית, כפי שפרויד כונן אותה, כמי זכתה למעמד של קודש-הקודשים, מעמד אשר הינו בעל השפעה הרסנית על תהליך התפתחותה. במילים אחרות, אם נקדש את נקודת המבט של האב על המציאות, אז תתכן השפעה הרסנית על הבן. קוהוט אף טוען לגבי פרויד כי "ייתכן שהוא הניוטון של הפסיכואנליזה. אין ספק שאכן הוא כך. אבל אין משמעות הדבר שדרכים אחרות לארגן נתונים אינן קיימות" (קוהוט, בתוך מיטשל ובלאק, 2006, עמ' 227).

קוהוט מנסה להתמודד עם ההשפעות כבדות המשקל של פרויד על ההיסטוריה של המחשבה. הוא מכיר בכך שמי שמבקש להטיל ספק בהנחות הבסיסיות של פרויד מתמודד עם משימה מאתגרת ביותר מאחר והמשגותיו של פרויד קובעות שוב ושוב את אחיזתם במחשבה באמצעות משיכה עמוקה שההיגיון והראיות נסוגות אל מולה.

דוגמה להתמודדות של קוהוט עם כובד משקלה של התיאוריה של פרויד ניתן למצוא במאמרו האחרון הנקרא "אינטרוספקציה, אמפתיה וחצי המעגל של הבריאות הנפשית" (Kohut, 1982). מאמר זה נכתב זמן קצר לפני מותו וקוהוט התכוון להציגו בחגיגות היובל של האגודה הפסיכואנליטית במכון שיקגו לפסיכואנליזה.

במאמר קוהוט מנסה להציג שוב את רעיונותיו המוקדמים ונעזר ברומן "חיי ודעותיו של טריסטרם שנדי, ג'נטלמן" או בקיצור "טריסטרם שנדי" מאת סטרן (1758). קוהוט מצטט קטע מתוך היצירה שבו מתואר כיצד הילד טריסטרם, בן חמש השנים, נפצע במהלך משחק על ידי מסגרת של שמשה, שנסגרת על איבר מינו. הידיעה אודות הפציעה הופכת לשמועה מוגזמת על כך שהילד איבד כליל את זכרותו ונפוצה בקהילה. עקב כך, המשפחה מתכנסת על מנת להחליט כיצד לנהוג. דודו של טריסטרם רוצה לחשוף את איבר מינו של הילד בכיכר השוק

כדי להזים את השמועה, אך אביו של טריסטרם טוען שלא יהיה לכך כל אפקט (Kohut, 1982, p.396). שימו לב כיצד קוהוט משתמש ביצירת הספרות שמתפקעת מתכנים אדיפליים למטרתו שלו.

קוהוט מציין שבבואו להציג את רעיונותיו אל מול התיאוריה של פרויד, הוא מתעלם מדעתו של אביו של טריסטרם, זוכרים? הדעה לפיה מהרגע שאנשים דבקו באמונה חזקה כלשהי גם להצגה הישירה והפשוטה ביותר של עובדה סותרת לא תהיה כל השפעה. במילים אחרות – מהרגע שהתייצבה המשמעות אין דרך לשנות אותה. במקום זאת, קוהוט מעוניין לחשוף את המסר המרכזי של המסקנות הישנות שלו, באופן צלול וללא כל פגע במהותן, בדיוק כמו איבר המין של טריסטרם.

קוהוט (Kohut, 1982, p.403) תוהה אילו כלים עומדים לרשותו של מי שמנסה להתמודד עם קסמיו של פרויד. מה הבן יכול לעשות אל מול הכוח הממשמע של אביו? אפשר גם לנסח זאת כך – מה הבן יכול לעשות מול קדושת המשמעות של אביו.

קוהוט מונה שתי אפשרויות -

1. לערער על כוחו של המיתוס של אדיפוס על ידי מתן פרשנות חדשה למיתוס.
2. לספק מנה של "אנטי-קסם" כדי לנטרל ולהתגבר על שלל הגורמים התומכים בסדר הקיים שפרויד התווה.

בנקודה זו קוהוט חושש מפני כך שפרויד כבר תפס בעלות מלאה על השדה הפסיכואנליטי ולא הותיר אחריו מקום לתיאורטיקנים נוספים. למעשה, במילותיו שלו, קוהוט מתאר את החוויה של "חרדת ההשפעה" (The Anxiety of Influence) כפי שהציג אותה התיאורטיקן והמבקר הספרות הרולד בלום (2008).

בקצרה, חרדת ההשפעה מתארת דינמיקה המתרחשת כאשר אמן או סופר יוצר יצירה חדשה המושפעת מאוד מעבודתו של יוצר קודם. המשורר החדש מתמודד עם הרצון להצהיר על האינדיבידואליות והיצירתיות שלו ובמקביל להיות מושפע מעבודתו של המשורר האב. המשורר לכוד ביריבות בעלת אופי אדיפאלי אל מול משורר קודם שהוא בבחינת "אב קדמוני" ומסרס. הוא מנסה להתמודד עם כוחו המשתק של אביו הרוחני מתוך ניסיון לפנות מקום ליצירתיות ולמקוריות שלו עצמו (איגלטון, 2005).

בשונה "מחרדת ההשפעה" אני רוצה לטעון כי "החרדה מפני כפיית משמעות" הינה מוקדמת יותר, ראשונית יותר, ומהותה כי שאין כלל מקום לדבר-מה חדש, ולא ניתן לחמוק מהמשמעות של האב הקדמון. כלומר, כל דבר חדש ייתפס תחת נקודת המבט הישנה והממשמעת.

קוהוט מכיר בכך שהוא בבחינת "משורר שאיחר לבוא" (איגלטון 2005, עמ' 75) – כלומר, חרד שמא אין לו חידוש לחדש, במושגיה של 'חרדת ההשפעה'. אך מתוך הכרה זו הוא מגייס את כוחותיו ומתעל את חרדת ההשפעה למהלך יצירתי על מנת לרקוח "אנטי-קסם" ולערער על כוחו של פרויד על השיח.

את ה"אנטי-קסם" שלו אל מול פרויד, קוהוט (Kohut, 1982, p.403-404) דולה מתוך עלילה שטווה המשורר היווני הומרוס. לרגע נעצור ונשים לב מאיפה קוהוט שואב את ההשראה שלו. קוהוט (Kohut, 1982) מציע את סיפורו של אודיסאוס, גיבורו של הומרוס כמיתוס נגדי לאדיפוס ומתייחס אל אודיסאוס כאל האדם ה"מודרני" הראשון (על אף היותו מוקף ב"חצאיי-האלים" של זמנו). בשל כך, הוא טוען, קל לנו יותר להזדהות אתו לעומת גיבוריו של הטרגדיות של סופוקלס, שהם קורבנות של הרס סדרתי ומתמשך.

לפי קוהוט הניסיונות והסבל שאודיסאוס עובר נחווים כאמינים ולכן יותר פשוט להבין ולקבל אותם, לעומת אלו של המלך אדיפוס הנדחף אל עבר סופו. קוהוט רואה בדמותו המיתולוגית של **אדיפוס**, כפי שהיא עולה מתוך הטרגדיה של סופוקלס, בובה ממוכנת הצועדת בנחרצות אל אובדנה הידוע מראש. אדיפוס מוגבל למעשה ליכולתו להגיב לכאבו האישי, שלא ניתן לתארו באמצעות מילים ופעולות שיוצרות תקשורת.

קוהוט מציע להחליף את הצמד של אדיפוס ואביו בצמד של אודיסאוס ובנו ובכך לשנות את מקור ההשראה של הפסיכואנליזה. במילים אחרות, קוהוט אומר לנו שאנו צריכים סיפור חדש על אבהות. מקור השראה חדש. על מנת להעמיד מיתוס חלופי למיתוס של אדיפוס, קוהוט (Kohut, 1982, p.404) מביא בשלמותו את סיפורו של אודיסאוס כפי שהומרוס טווה אותו: כאשר היוונים החלו להיערך למערכה הצבאית מול טרויה הם גייסו את כל השליטים המקומיים שבשטחם על מנת שיצטרפו אליהם יחד עם אנשיהם, ספינותיהם ואספקה. אבל אודיסאוס, שליטה של איתקה, שהיה בשיא בגרותו הצעירה – נשוי טרי ואב לבנו התינוק,

כלל לא היה נלהב לצאת למלחמה. כאשר הגיעו אליו שליחים על מנת להעריך את מצבו ולכפות עליו את גיוסו, אודיסאוס התחלה וניסה לזייף את חוסר שפיותו. השליחים – אגממנון, מנלאוס ופאלאמידס מצאו אותו חורש את שדהו באמצעות שור וחמור הרתומים יחדיו, בעודו זורה מלח מעבר לכתפו אל התלמים. אודיסאוס, כובע מטופש בצורת חרוט על ראשו, העמיד פנים שהוא אינו מזהה את השליחים. בכל התנהגותו הוא ניסה לסמן על כך כי הוא אינו שפוי (קוהוט רואה בו את המשתמט הראשון מגיוס המוכר בספרות). השליח פאלאמידס חשד בו ועל מנת לאשש את חשדותיו הוא אחז בטלמאכוס – בנו התינוק של אודיסאוס – והשליך אותו אל מול תנועת המחרשה של אודיסאוס. אודיסאוס, באופן מידי ביצע עיקוף של חצי מעגל עם המחרשה על מנת למנוע את הפגיעה בבנו. המהלך של הסטת המחרשה הוכיח את בריאותו הנפשית וגרם לו להתוודות על ניסיונו לזייף את מצבו הנפשי במטרה להימנע מגיוס למלחמת טרויה.

בעיניו של קוהוט תגובתו המיידית של אודיסאוס לבנו התינוק, היא הדבר האמתי, המקפל בתוכו את המהות הגרעינית של היות-אנושי (שם, שם). אודיסאוס של קוהוט הינו מקרה פרטני המגלם את האידיאל האנושי ומוצע כאמת אידיאלית לפסיכואנליזה.

קוהוט נאחז בעיקוף מחצית המעגל של המחרשה של אודיסאוס כ"מחצית המעגל של הבריאות הנפשית" אל מול רצח האב של אדיפוס. מבחינתו של קוהוט, אודיסאוס הוא סמל הולם לכך שהאדם הבריא חווה את הדור הבא בהנאה עמוקה כשלוחה של העצמי שלו. זהו סמל לכך שהתמיכה בדור הבא היא ההתנהגות האנושית הנורמלית ולא מאבקים בין-דוריים ומשאלות הדדיות להרוג ולהרוס, כפי שהציג זאת פרויד (Kohut, 1982, p.404).

לאחר שקוהוט (Kohut, 1982, p.404) דן באודיסאוס, זאת אומרת מפזר את האנטי קסם שלו, הוא מציג פרשנות חדשה למיתוס של אדיפוס ובהשפעות שפרויד כופה על ידי השימוש בו. קוהוט מצביע על כך שישנו חלק במיתוס של אדיפוס שטרם זכה להתייחסות הולמת עד כה, כאילו הפסיכואנליטיקאים שדנו במיתוס התייחסו, בניגוד לעמדתם הרגילה, רק לרובד הגלוי – גילוי העריות ורצח האב כמהות הדברים, והתעלמו מרמזים מוקדמים מראשית חייו של אדיפוס. כמוכן

שבעמדה זו מצויה ביקורת על גבולותיה ומגבולותיה של הפרשנות הפסיכואנליטית הפרוידיאנית כל עוד היא נצמדת לתסביך אדיפוס כמרכז הכובד שלה.

קוהוט תוהה האם העובדה שאדיפוס ננטש על ידי הוריו והושלך אל הקור כדי למות לא צריכה להיות ה-מאפיין בעל המשמעות הדינאמית הגדולה ביותר במתן הפרשנות למיתוס. לפי קוהוט, כאשר מסבים את תשומת הלב לחלק זה של הסיפור ניתן להתבונן במיתוס של אדיפוס באור חדש.

הזכרתי בתחילת דברי את החרדה מפני כפיית משמעות. אני רוצה להציע שהדרך בה קוהוט (Kohut, 1982) קורא מחדש את המיתוס של אדיפוס יכולה לשמש כדוגמה למושג "dissemination" שטבע דרידה – פילוסוף צרפתי ממוצא יהודי אלג'יראי, אבי זרם הדקונסטרוקציה. משמעות הביטוי "dissemination הינה – "פיזור זרעים" או "הפצה" ו"מניעת האב מכפיית משמעות על הבן, מניעת הזהות בין האב לבן" והמושג הזה משמש לתאר את המאמץ לשבש את סמכותו של כותב הטקסט על האמת של הטקסט (שם). המושג "dissemination" משקף את תפיסתו של דרידה לגבי המשחק הלשוני הכרוך בפיזור זרעי משמעות לכל עבר, בצורה המערערת על כל ניסיון לייצב משמעות קבועה, סופית ואחידה. בצורה זו כל טקסט הופך לבלתי צפוי וניתן להכרעה (בארי, 2004). דרידה מלמד אותנו שכל טקסט, ולמעשה כל דבר הינו קיום בו זמני של משמעויות שלא ניתן לייצב מתוכו משמעות אחת מוחלטת.

קוהוט אינו מוכן להיות הערת שוליים של פרויד. הוא פועל, למניעת כפיית המשמעות של פרויד (אבי הפסיכואנליזה) עליו (ממשיך דרכו) ועל השיח הפסיכואנליטי המתפתח. הוא מוטרד מכך שהתיאוריה הפסיכואנליטית תעמוד במקומה ותקפא. עקב כך הוא מבצע "קריאה משבשת" של כתביו של פרויד, אחת מתוך האפשרויות שבלום (2008) מונה כתוצר של חרדת ההשפעה. התיאוריה שלו היא מעין "קריאה משבשת" של פרויד, אך בכך הוא גם מערער על כפיית המשמעות של הטקסט הפרוידיאני, ופותח את הפסיכואנליזה למגוון נוסף של אפשרויות פרשניות. קוהוט מלמד אותנו שמשמיתנו של כל דור חדש היא להשתמש ביצירות של הדור שקדם לו, להרוס אותן ולהמציאן מחדש.

יצירות הספרות מלאות באבות (וכמובן אימהות) שאהבו את בניהם ובנותיהם, ומציגות מימושים שונים לאהבה זו. אך לאור התיאור לעיל, התשובה לשאלה

מדוע קוהוט בחר דווקא באודיסאוס, נהיית אולי יותר ברורה. השימוש בעלילותיו של אודיסאוס איננו קישוט נאה המעטר את הגותו של קוהוט, אלא מצביע על הכורח לעגן רעיונות חדשים בעלילות חלופיות.

כשאנו מדברים על אבהות חשוב מאוד שנפנה את תשומת הלב למקור ההשראה שלה. אילו מיתוסים מכוננים אותה, אילו סיפורים מכתיבים את כובד המשמעות שלה. מלאכת האבהות קשורה גם ביכולתו של האב להכיר במשמעויות הנכפות עליו, אך גם ליצור לעצמו משמעויות חדשות, כי משמעות, כפי שדרידה מלמד אותנו היא תמיד אך ורק ההבדל בין משמעויות. עלינו לזכור כלפי עצמנו וכלפי הזולת שמשמעות הינה תמיד במצב של שטף, ושהיא תמיד מתפזרת בדרכים שונות. אלינו למצוא אותן עבור המטופלים שלנו, עבור עצמנו.

ועכשיו, ברשותכם וברשותכן אני רוצה לשתף אותכם במלאכת האבהות שלי. לפני כשנה יצא לאור ספר השירה שלי "אבא מחזיק תינוק". אני מספר לכם את זה כי יותר מהכול בעיני הספר הוא הוא כרטיס הכניסה שלי ליום העיון הזה. אז ברשותכם, לעת סיום, אקריא כמה שירים מתוך הספר שבתקווה יביעו דברים שלא יכולתי להביע אותם היום בצורה אחרת.

אַהבָא

התינוק יָשׁוּן,
אַביו פּוֹתֵב לוֹ.
הוא פּוֹתֵב לוֹ עַל אַהבָא,
עַל אֶלֶף אַנְזִים וּפְתָאוּם בְּרִנּוֹ,
הוא פּוֹתֵב הוֹרוֹסְקוֹפּ חֲדָשׁ
לְהַצִּילוֹ מֵהַיָּשׁוּן ; או
מִחֲבֵר תְּפִלָּה הַמְזִכִּירָה מָה קוֹרָה
לְמִי שְׁשׂוֹכֵחַ תְּפִלָּה אַחֲרָת ; או
פּוֹתֵב לוֹ אֶת מִשַׁל הָעֲגָלָה,
עַל רְגַע בְּתוֹכָהּ, חַתוּל פְּרוֹס מַעַל
וּמְרָאוֹת שְׁנוּפְלִים בְּצַלְלִים ; הוא
פּוֹתֵב לוֹ עַל גּוֹף,
עַל עֲצָמוֹת שְׁחוּזוֹת בְּשָׂר,
עַל לְשׁוֹן שְׂמֵחָה עִם הַלְשׁוֹן בַּחוּץ,
עַל קִשְׁתִּית מִתְּבַהָה בְּלִבּוֹ הָעֵין ; או
עַל אֵידָד בְּרֵאשִׁית חַיּוֹ
אָדָם שְׂכּוּב עַל גִּבּוֹ
מִנִּיעַ אֶת יָדָיו
וְלֹא תוֹפֵשׂ שְׁהוֹן שְׁלוֹ.

*

בְּלֶדֶת בְּשָׂר.
אַנְחֵנוּ כּוֹפִים עָלֶיךָ
חַיִּים וְחַיִּים
כוֹפִים אֶת סוֹפָם.
הִנֵּה,
קוֹי כִּף יָדְךָ כְּבָר מְסֻמְנִים
אֶת אַפֵּן קַפּוּלָה.

איך אנחנו עם הזמן

אבא מחבק תינוק
כפגום הנשען על בננו

לוחש –

אני העבר שלך כפי שמוצא קליע בתרמיל;
אני ההנה שלך, גשר ששכח מעל מה נבנה.

(איך אנחנו עם הזמן)

אבא נרדם על רצפה
מתעורר קצר נשימה.
על הרצפה נמלים,
לא ברור סביב מה.

כך עושות גם מילים

אתה מתחת לעצים צפופים,
חסרה לך המלה
חרשה. במקרק, טורבינה
הופכת רוח למערבלת אור.
כך עושות גם מילים.

אתה רדום על פתף,
כבד משקלך כעמק שנתד.
אני נזכר בתרגיל סחיבת פצוע.
חסרה לך המלה
צבא. יום אחד תשא
אם הרגתי שם אדם.

אני אסיים בשיר של ד"ר גיא פרל – שירצה בהמשך. גיא מלמד אותנו את כל התורה בשיר אחד.

* \ גיא פרל

בָּא וְהוֹלֵךְ הַיְלָד

הַרִיק

מֵיִלְדוֹתוֹ רִיק הַיְלָד

בָּא וְהוֹלֵךְ וְהוֹלֵךְ בְּיַדִּים רִיקוֹת וְאִינוּ מְבַקֵּשׁ דָּבָר

אִינוּ מְבַקֵּשׁ דָּבָר הַיְלָד וּלְפַתַּע כְּלוּ מְבַקֵּשׁ דָּבָר

הוֹלֵךְ וּבָא וּבָא וּבָא וּמְבַקֵּשׁ וְאִין

בִּיכְלָתִי

אֶכְלֵ אֶת הַרִיק יְלָד כִּי זָהוּ בְּשָׂרִי

המשגתה של האבהות כמערכת יחסים אפשרית (קונטינגנטית), התלויה בדבר

הרצאה בכנס מכון סאמיט "סוגיות טיפוליות סביב אבהות",

תיאטרון ירושלים, 17.1.23

אבנר הכהן, פסיכולוג קליני מדריך

על הצורך להמשיג את תופעת ה'אבהות', מתוך איפיונה המהותי כמערכת יחסים אפשרית (קונטינגנטית), התלויה בדבר. זאת, במובחן מ'אמהות', שהיא נוכחות זהותית ישירה והכרחית (טאוטולוגית), 'שאינה תלויה בדבר'. כמערכת יחסים אפשרית, האבהות מתעצבת ביחס להקשרים משתנים רבים (כמו נסיבות חיים, סביבה, תרבות וכד') אך היא מתעצבת בעיקר אל מול האימהות המתקיימת במקביל ומערכת היחסים הזוגית בין האב והאם.

ב 1964, נשא דונלד ויניקוט הרצאה בשם "הפמיניזם הזה" וכך הוא פתח:

"זהו המעשה המסוכן ביותר שעשיתי בשנים האחרונות... האם אוכל לטעון [בהרצאה היום], ולהניח שהדבר מובן מאליו, שגברים ונשים אינם זהים?... [הכנתי] הרצאה חלופית, למקרה שאגלה שהקהל אינו מסכים להנחת היסוד הזאת. אפסיק אפוא, אם תטענו שאין הבדלים בין המינים"³.

באופן דומה, אני אבקש לטעון היום שאימהות ואבות אינם זהים. שלא כמו ויניקוט, איני צריך להכין הרצאה חלופית שכן כותרת כנס מכובד זה, "אבהות", מחזקת טענה זו. אולם, לתחושותי, מעבר להבחנה סמנטית בין 'אימהות' ל'אבהות', אין תיאוריה רחבת יריעה מספקת ורלוונטית בפסיכולוגיה, מאז ועד היום, המאפיינת את האבהות כשלעצמה (במובחן מאימהות) בכלל ובכל הנוגע לאופי ואיכות הקשר עם הילד, בפרט.

³ ויניקוט, ד. ו. (1995). הכל מתחיל בבית. ת"א: הוצאת דביר.

נושא הכנס היום אמור להיות מובן מאליו למי שמתבונן דרך עדשת הפסיכואנליזה; הרי כבר מראשית הדרך, מיקם פרויד את דמות האב כאובייקט מרכזי וייחודי בהתפתחות האנושית, בדרמת החיים החשובה והסוערת ביותר של כולנו – התסביך האדיפלי.

הדרמה האדיפלית, אליבא ד'פרויד, גם נוצרת וגם אמורה להיפתר בחלקה השני של תקופת הפעוטות, בין גילאי 4 ל 6, אך הוא תמשיך ללוות אותנו כל חיינו עם הבלחות של מופעים נקודתיים, כמו בגיל ההתבגרות, במה שקרוי "משבר גיל ה 40 או ה 50" ובעוד רגעים. אלא שטענה מרכזית זו של פרויד נכתבה טרם מהפכת יחסי האובייקט שעברה הפסיכואנליזה, כך שכל מה שפרויד תיאר, מתרחש בעולמו הפנימי של הפעוט, כמעט בלי קשר לאינטראקציה ולחוויה הממשיים במציאות החיצונית, כלומר עם האב האמיתי הספציפי. גם במיתוסים המכוננים שמציב פרויד כמצע לאדיפליות, לא מדובר בדמות האב הקונקרטי; אִוְיִדְיִפּוּס של סופוקלס, הרג את המלך ליאוס והתחתן עם המלכה יוקסטה, מבלי שידע כלל שאלה הוריו הביולוגיים שהרי הוא עצמו גדל במשפחת אומנה, של מלך קורינתוס. ובטוטם וטאבו, המיתוס השני עליו מתבסס פרויד, דמות האב היא בכלל מנהיג השבט, כך שאולי נכון יותר להבין את הדרמה האדיפלית כדרמה אנושית-חברתית;

ואכן, כשמביטים סביב, רואים כמה קשב חשיבתי ורגשי אנו משקיעים ביחס ביננו לבין הסמכות, כך שקשה לחלוק על כך ש"כולנו אדיפליים", כפי שטען פרויד; אין כמעט בתרבות האנושית רגע בלי דמות של "אב עליון", "אדמו"ר"⁴, דמות המתיימרת לקבוע (גם אם במרומז) איך נכון לחיות. הקשב המופנה לדמות זו הוא מרכזי וטעון, בין אם אנחנו מחסידיו או ממתנגדיו: ראשי ממשלה, סופרים, פילוסופים, רבנים, מחנכים, מדריכים בתנועת הנוער, מנחי קבוצות, מאמנים, מרפאים סיניים, מנהלים בעבודה ועוד ועוד, כפי שקבע המשורר קובי אוז בשירו הסאטירי "רבי ג'ו כפרה": 'כל כבשה צריכה רועה'. וכן, גם לא במקרה כנראה, כל התארים הנ"ל נכתבים בלשון זכר, כמי שמייצגים 'זכר אלפא'.

וכאמור, היחס האנושי לדמויות הסמכות הוא לרוב אמביוולנטי ומוקצן: אידאליזציה ודבלואציה, יראה והערצה, ביקורתיות ותלות. ע"פ פרויד, החיבור העז אל "אב

⁴ שימוש במושג 'אדמו"ר' כמטפורה אוניברסלית לדמויות נערצות, 'מורים רוחניים' וכיו"ב ולא בהקשרה הספציפי ביהדות.

העליון" מבטא הזדהות עם התוקפן, עם זה שבידו הכח להחיות או להמית, כדי להימנע מעונשו (סירוס). אחד ממאפייני הפיצול בעמדה הסכיזו-פרנואידיית אצל קליין, הוא שלצד השלכת התוקפנות על האובייקט, מושלך גם הטוב שבתוכנו. כך, מתפתח ביטול עצמי אל מול אותה סמכות "האב העליון" שעליה מושלכת גם היכולת לפגוע ולהמית ובה בעת מושלך גם כל הטוב שבעולם, החסד האלוקי המושלם; כשאני, הקטן והחוטא, זוכה לשמוע את חוכמתו ובקולו, מוזן מפירוורים משולחנו ולהסתופף מוגן, בשולי גלימתו.

כדי להימנע מחרדת הסופראגו, כלומר מרגש האשמה על ספקנות או רצון למרוד באב, מפנימים (באופן מודבק; ללא מודעות או בחירה) את ערכיה של אותה "דמות-אב" וכך בעצם הופכים להיות "מאמינים מסורים". העמדה החסידית הזו מתוחזקת ע"י איום מתמיד מ"אש הגהינום" (לא יהיה לך בית לחזור אליו, ננדה ונחרים אותך, דרך אחרת משלנו תוביל אותך לאבדון וכד'). כך מתפתחת פסיכופתולוגיה: החרדה מהאב המתוחזקת על ידו⁵, מצמיחה את ההתפתחות הסלף האינדיבידואלי האותנטי, מקבעת ומקפיאה אותו בזמן; כך הופכת האמוניות לשטיפת-מוח, ההתמסרות הופכת לשעבוד והתוצאה היא התפתחותו של false self בצורתו החמורה.

מנגד, העדר של דמות אב חזקה להזדהות איתה, תייצר חולשה פנימית משמעותית. כך מסביר ויניקוט בהרצאתו עבריינות כסימן לתקווה (1967)⁶, בה הוא בוחן את שורשי הפרעת ההתנהגות של ילדים ומתבגרים, וכך הוא כותב: "אני רוצה לבחון את תחושת האובדן מבחינת היחסים בין הילד [המופרע] לבין אביו;... הילד - והפעם אדגיש שמדובר בבן, וגם אם מדובר בבת, הכוונה לבן שבתוכה - סבור שהוא יכול להרשות לעצמו את הבטחון להרגיש רגשות תוקפניים ולנהוג בתוקפנות, בזכות המסגרת המשפחתית, המייצגת את החברה... האמון של האם בבעלה, [כמו] בשוטר... היא זו המאפשרת לילד לבדוק פעילויות תוקפניות... ומעשים הרסניים... הילד זקוק לסביבה שאינה ניתנת להרס... [שמייצג האב, אך] כאשר

⁵ דרך הקפצה שמקורה לרוב בצרכים נרקסיסטיים פתולוגיים (לעיתים עד כדי פסיכופתיה) של אותה דמות, המלבה ומשמרת את ההפחדה תחת הרגעתה.

⁶ שם

מתרחש אובדן – התמוטטות המשפחה ובייחוד ניכור בין ההורים – קורה דבר
חמור בארגון הנפשי של הילד.”

צירוף המחשבות האדיפליות של פרויד וקליין על סכנה של חרדה מקובעת מ”האב
העליון” נוקשה, העלולה לחבל בהתפתחות, יחד עם מחשבותיו של ויניקוט על
הנזק שבהיעדרותה של דמות אב שלא ניתן להרוס, מביאה לעניות דעתי למחשבה,
שאבהות בריאה, אמורה להיות בתנועה בין נוכחות להתרחקות;

מחד, אבהות נוכחת דרך הכלה ושימת גבולות “תקיפים אך רגועים” (בלשונו של
ויניקוט), כדי להרגיע את החרדה של הילד והילדה מן התוקפנות והיצריות הגואה
בתוכם וללמדם לתעל אותן לסובלימציה ואמביציה.

ומאידך, אבהות שאינה כופה עצמה כ “חזק שיודע כל” ומתרחקת מעט, כדי
לאפשר לילד ולילדה מרחב בטוח לפתח אינדיבידואציה אותנטית ועצמאית במידה.
באופן ממוקד, ההצעה היא לנסח את **תהליך הספרציה – אינדיבידואציה** (שלית
מאן דפליג, לפחות באסכולת יחסי האובייקט, הוא התהליך המרכזי והחשוב
ביותר בהתפתחות), **באופן שונה ומבחין מהבחינה האינטר – סובייקטיבית, בין
התקיימותו אל מול דמות האם ובין התרחשותו אל מול דמות האב.**

“מה אנחנו האבות, אם לא הזבל לקרקע שעליה צומחים ילדינו?” (חנוך לוין,
‘הזונה הגדולה מבבל’)

אולם לפני שארחיב על כך, אתייחס תחילה לצמיחתה של תופעת ‘**ביטול האבות**’
בפסיכואנליזה;

לאקאן האשים את קליין ב”**העלמת דמות האב**” מן התיאוריה הפסיכואנליטית בשל
התמקדותה בשלבי ההתפתחות הפרה-אדיפאליים⁷; אכן, אצל קליין, התינוק עובר
את הקפיצה ההתפתחותית המשמעותית ביותר – מהפוזיציה הסכיוז-פרנואידיית
לפוזיציה הדיכאונית – דרך הקשר עם האם (על ידי פיצול, הפנמה והחצנה חוזרים
ונשנים של חלקיה, המובילים בסופו של דבר לסינתזה של אובייקט שלם ומורכב).
אמנם קליין טענה כי התסביך האדיפלי קיים אך בשלב פרה-גניטלי, כאשר התינוק
עדיין מבולבל לגבי ההבדלים בין המינים ובכך היא נוטלת מן התסביך את אופיו

⁷ Lacan, J., *Écrits* [1966], Trans. B. Fink. 2006, W. W. Norton & Company

ההטרסקסואלי. ואכן, רוב הזרם המרכזי של הפסיכואנליזה במאה ה-20, זה המכונה "תיאוריית יחסי האובייקט", אימץ את ההתמקדות של קליין בשנים הראשונות של ההתפתחות, השנים הפרה-גניטליות (ולכן גם פרה-אדיפליות) ובכך תחזקו את מרכזיותה של האם בהתפתחות לצד הקטנת חלקו של האב.

עם זאת, גם קליין וגם ויניקוט הותירו בידי האב **תפקיד משמעותי אחד** בהתפתחות התקינה, והוא, כמו אצל לאקאן, **לסמן את עקרון המציאות**; תפקיד בעל חשיבות מסויימת בכל הקשור למעבר של התינוק/הילד מן העולם הפנימי לחיצוני, מן הדמיוני והאידיאליסיטי לרציונלי ולקונבנציונאלי, וגם, לשם תמיכה בהיפרדות מן התלות המוחלטת באם.

עם כל הכבוד שיש לתפקיד של **ייצוג המציאות**, שאין להמעיט בחשיבותו כמסייע לילד גם להבחין בין פנים לחוץ וגם בתהליך הספריצה מהאם, עדיין האבות נתפסים כאובייקט משני בהורות, לפחות בכל הקשור להתפתחות הנפשית, תומכים באם כמעין "עזר כנגד"⁸ ותו לא, ללא תפקיד מובחן או חשיבות ברורה ונפרדת משל עצמם.

לאקאן טען כי לצד המגמה של העלמת האב בפסיכואנליזה, חלה בתקופתו (אמצע המאה ה-20) הידרדרות גם במעמד החברתי של דמות האב, והוא ראה בכך את הסיבה לעלייה בפסיכופתולוגיה.

נדמה שמאז, היחס השלילי לגבריות עצמה, והצגתה כאלימה, שתלטנית, אגואיסטית, אטומה וחסרת רגשות ורגישות, רק הלך והתפתח; מאז פיתוח הגלולה ועוד יותר מזה, מאז פיתוח הפריות המבחנה, נדמה שחרדת-האיון של הגברים הולכת ומתגברת ויתכן שחרדה אוניברסלית זו היא אחד הגורמים לתוקפנות הגברית כלפי נשים בפרט וכלפי גברים אחרים, בכלל.

במקביל, המשיכה הפסיכואנליזה במגמה של הדגשת התפקיד 'האימהי' בהתפתחות הנפשית תוך התעלמות עקבית מחשיבות הפונקציות ה'אבהיות' בהתפתחות הנפש האנושית; פסיכולוגיית העצמי שמפתח קוהוט בעקבות ויניקוט דוחקת אף היא את דמות האב לשולי החוויה;

⁸ ויניקוט, הכל מתחיל בבית, ע' 104

אמנם קוהוט נטה לשייך את פונקציית המירורינג (mirroring) של הזולת עצמי לאדם ואת פונקציית האידיאליזציה (idealization) לאב, אך רוב העיסוק התיאורטי וההכוונה הפרקטית בקליניקה, מופנים לתפקיד המירורינג האימהי של הזולת עצמי; ההקשבה והשיקוף האמפתי בדגש על אישור והכרה בחוויה הסובייקטיבית; הטיפול על פי קוהוט, אמור ליצור סביבה המספקת הד אמפאתי **לחוויה הפנימית** של המטופל ו"מריה" שתאפשר לו לגבש "עצמי" מלוכד, רציף ובטוח בעצמו. לעומת זאת ישנו עיסוק תיאורטי ופרקטי מועט ביותר בתפקיד ה'אבהי' של הזולת עצמי, כאובייקט להאדרה ואידיאליזציה, פונקציה שאמורה להבנות שאיפות ומיקוד מטרות **בעולם החיצוני**.

יתכן והדגשת היתר של המירורינג, המבליטה את הפונקציה האימהית המכילה, העוטפת והחמה, על פני הפונקציה האבהית, המציבה גבולות ויעדים, מקבלת חיזוק מהיומרה והנטייה של הפסיכואנליזה להתמחות בעולם הפנימי באופן שמבחין בינה ובין מתודות סיוע לתפקוד אפקטיבי בעולם החיצוני (CBT, אימון וכיו"ב). פועל יוצא מכך שמטפלים ומטפלות דינאמיים מזהים באופן סטריאוטיפי, עם האדם האמפתי (מכוונות לעולם הפנימי) אך האימפוטנטית (בעולם החיצוני), ואילו האבות נתפסים בתמונת מראה: פוטנטיים (לעיתים מדי) בפעולה (מכוונות לעולם החיצוני) ופחות אמפתיים לחוויה.

נדמה שעל פרדיגמות אלה מתפתח הקו הטיפולי המרכזי כיום בעבודה עם אבות; פיתוח יכולת והפנמה של 'שיח רגשי', אמפתיה והתבוננות אל תוך העולם הפנימי. מעין "בי"ס לאבות ללימודי אמהות". כמובן שיש לברך כל אדם המפתח את יכולת ההתבוננות והמודעות העצמית שלו, אך לדעתי, החיבור שעושים מטפלים דינאמיים (ובאופן ספציפי מנחי קבוצות של אבות), בין רמת היכולת לשיח רגשי ולבוננות ובין איכות הקשר ההורי-אבהי, טועה ומטעה. בדיוק כפי שהציע ויניקוט לתנועה הפמיניסטית שלא לחקות דפוסים גבריים, אני מבקש להציע לנו להפסיק לשאוף להתפתחות פונקציות 'אימהיות' בקרב אבות, לחדול מלעודד אותם לשיח רגשי, אמפתי, קשוב וחם כאילו אלה היכולות ההכרחיות שאין בלתן להורות מיטיבה. אני חושש שכל עוד ינסו "האבות-החדשים" לחקות אמהות, תושג תוצאה הפוכה של העמקת התסכול והתרחקות מחוויה הורית מיטיבה עבור אבות אלה.

תחת זאת, אני מציע שנתחיל לזהות את הפונקציות האבהיות הייחודיות, מעבר לתפקידם (המפחית כאמור) כפי שהוא נתפס בפסיכואנליזה הקלאסית, של רק "בעלי הפאלוס"; נציגי המציאות החיצונית וחוקיה, כפי שהציעו כאמור, ויניקוט, קליין ולאקאן או 'רחם מגן' לסימביוזת האם-תינוק, כפי שהציעה מהלר.

לשם זיהוי ותיאור האבהות כתופעה ייחודית⁹, אני מציע להתחיל בליבת המובחנות שבין אמהות לאבהות; בעוד האמהות היא מכוונות (attunement) פרואקטיבית כלפי התינוק והילד, ועומדת בפני עצמה **כנוכחות הכרחית** (טאוטולוגית), 'שאינה תלויה בדבר' (ללא תנאי כמעט), הרי שהאבהות היא **תגובתית ומשתנה** בהתאם לנסיבות בכלל ולאור הקשר הזוגי והדפוס האימהי (של בה"ז), בפרט. כך נוצרת בין האב לילדו מערכת יחסים **אפשרית** (קונטינגנטית), שלרוב היא תלויה בדבר, והדבר בו היא תלויה בעיקר, אינו הילד או הילדה, אלא האם, שהיא גם בת הזוג. מהגדרה זו, של אבהות קונטינגנטית, אפשרית, נגזר בהכרח שהסגנון האבהי ואופן הנוכחות והקשר עם הילד או הילדה, הם תולדה של **בחירה** (לרוב בחירה שאינה מודעת), בחירה כפולה: האם להיות נוכח בחייו של הילד ובחיי במשפחה ואם כן, באיזה אופן.

נדמה לי שניתן לראות זאת בבירור במבט-על הן על הפעולות והן על החוויות השכיחות בחברה; את דמות האם **כנתון קבוע** (constant figure) בחייו של הילד (וכך היא אף נשאת גם בעדשת התסביך האדיפלי, לאחר שמוחלפת כאובייקט תשוקה ע"י בת הזוג), בעוד דמות האב היא **נתון משתנה** (variable figure) שיכול להיות נוכח או נעדר, קרוב או רחוק, אינטימי או מנוכר, תלוי באיזה רגע בוחנים את היחסים.

"נו, מה אתה עומד? פונה אלי הגביר. אסוף את מעט הרובלים מן השולחן ותיסע לבריאות אל האישה והילדים" (שלום עליכם, טוביה החולב).

⁹ בתיאור להלן וכן בטענות בהמשך בנוגע להבדלים בין אמהות לאבות, בין נשים לגברים ועוד, אני מתעלם באופן מודע מן השאלה המתבקשת, האם מדובר בדטרמיניזם ביולוגי, בהבְּנִיָה חברתית או שמא בשילוב בין השניים. דיון זה, חשוב ככל שיהיה, אינו אמור להשפיע על הטיעונים בהרצאה זו.

שורש מובחנות זו שהצעתי בין אמהות לאבות, נמצא לדעתי במערכת היחסים הזוגית שהמעבר בין נוכחות לנעדרות נטוע ראשית לכל, שם (ראו הערת שוליים 7). לדעתי, איפיון ייחודי בחוויה של גבר החי בתוך זוגיות (ומכאן זה מושלך או מועבר גם אל ההורות) היא של נוכחות אד-הוק, שאינה קבועה ומובטחת מראש (שוב, במובחן מהחוויה של האישה בתוך הקשר הזוגי). הנוכחות של הגבר ('הנני') בהקשר הזוגי או של האב בהקשר ההורי, מאוימת או לפחות מאותגרת כל העת עם **דחף התנועה הגברית של רצוא ושוב**; בחברה הישראלית הדוגמאות הטיפוסיות הן הנסיעה לאומן, למילואים, להודו, לטיול אופניים או ג'יפים, לעסק חדש, לארוחת צהרים אצל אמו ועוד ועוד, מגוון הגיחות רב ורחב אך רובן מסתיימות בחזרה הביתה, אל האישה והילדים.

בתלמוד יש כמה וורסיות לאגדות בהן עולה השאלה לכמה זמן יכול להיעדר הבעל מן הבית, לשם לימוד תורה אצל רבו המרוחק גיאוגרפית היעדרות בשם האיווי בלשונו של לאקאן, החיפוש אחר "האחר הגדול", משאת נפשם של גברים (והתשובה המקובלת אגב בתלמוד שהיעדרות מהבית, מהאישה והילדים מותרת עד שנה...). הצער והגעגוע של הנשים מתואר לא פעם באגדות אלה (שנכתבו כזכור ע"י גברים) באופן אמפתי ורגיש ולעיתים אף השמיים מתערבים לטובתה של האישה וכופים על הבעל לשוב לביתו. אולם לא מצאתי ולו סיפור אחד, לא במסורת ולא בספרות הכללית, המתאר את הדילמה של עזיבת הילדים ע"י האמא, אלא רק ז'אנר עשיר של סיפורי הליכה-וחזרה של גברים (כמו סיפור האודיסאה, בה עזב המלך את אשתו ואת ילדו הקטנטן לעשרים שנה). סיפורים על נשים המתלבטות לגבי הריחוק-קירבה מילדיהם ומבעליהם, פשוט לא קיימים.

המחזה של חנוך לוין "**מלאכת החיים**" (1989), עוסק במשבר חיים של גבר, יונה פופוך, המביא למשבר זוגי בינו ובין לביבה אשתו: בתחילת המחזה, מתעורר יונה בבהלה באמצע הלילה בתחושה שהוא מחמיץ את חייו. הוא הופך את לביבה, אשתו הישנה, מן המיטה ונושא באוזניה את 'נאום הגבר' שבסופו, משקפת לו לביבה אשתו, כמה 'הערות לסדר' (הסרטון הוצג בהרצאה):

יונה: ...אומץ, יונה! בעורקיו של כל גבר ראוי מהולה טיפה של דם טאטארי.
[שר ללביבה סרנדה]:

את בוכה, ועברו הימים שבכיך נגע אל ליבי, שום דבר, יקירה, זולת מותך,
לא יִמַס את הקרח שבי.

ורוח לילה בוילון, כמו על מפרש לבן, מחליק, וזוג נעלי, כשתי ספינות עוגנות,
קוראות לי: קום להפליג!

את בוכה ואני מתבונן בך כמו בפרפור הזבוב, תולש כנפייך, משועמם, הלב
לא עליז, לא עצוב.

רוח לילה בוילון, כמו על מפרש לבן, מחליק, וזוג נעלי, כשתי ספינות עוגנות,
קוראות לי: קום להפליג!

[ופתאום הוא מתחיל לקפוץ סביבה כאחוז-דיבוק וקורא קריאות קצובות]
לא לא, לא ניתן, לא ניפול! צ'יה, צ'יה, צ'יה! צ'יה גווארָה! צ'יה, צ'יה, צ'יה! צ'יה
גווארָה!

לביבה אני מקווה שאתה מבוגר מספיק כדי להבין בעצמך שהבעיה היא לא אני.
יונה לא את? **לביבה** לא אני. אני האמתלה.

יונה אז מי הבעיה? **לביבה** אתה. ואין לך לאן לברוח מפני שלכל מקום אתה
סוחב איתך את עצמך.

יונה מה את סחה! זה מבט חודר, מה? זו תגלית ממש! [לעצמו] עכשיו היא
גם תציע לי לראות פסיכולוג.

לביבה ואני חושבת שכדאי לך לראות פסיכולוג. **יונה** מה יעזור לי פסיכולוג?
גם הוא רוצה לברוח מאשתו.

כולם רוצים לברוח, לביבה, ואת – אולי את לא יודעת – נולדת שיברחו ממך.

בסוף המחזה, באופן לא בלתי צפוי, יונה נשאר כמובן עם לביבה עד יום מותם
אך הצופה הערני כבר יודע זאת עוד מתחילת "נאום הגבר" כאשר פופך אומר: "שום דבר, יקירה, זולת מותך, לא יִמַס את הקרח שבי", כלומר, מאחורי תשוקת

המסע והשחרור, יש ילד תלתי וחרד **מאובדן האובייקט**, שלא הולך לשום מקום ואם הולך, זה אל אישה אחרת להיתלות בה.

בחירת הפוזיציה (הזוגית והאבהית גם יחד) **והתמסרות** לאופי האינדיבידואלי שלה ע"י הגברים, היא שתעצב את הזהות הספציפית, הקונטינגנטית, של ההורות ושל הזוגיות. והדבר דומה (ואני מציע שלא במקרה) לקשר ההדוק שבין בחירה ובין בניית זהות, בתפיסה של אריקסון את המשימה המרכזית של גיל ההתבגרות; אצל אריקסון, מרכיבי הזהות נוצרים מתוך בחירה של המתבגרים והמתבגרות בין מרכיבים אלטרנטיביים של זהות שמציעה להם החברה. בסופו של שלב ההתבגרות, ההישג של זהות אותנטית מותנה בכך שהמתבגרת בחרה בה לעצמו. לאחר חיפוש רחב דיו וחקירה אמיתית.

אני מבקש להציע שהאבהות הולכת ומתבססת בתהליך הדומה לתהליך עיצוב הזהות אצל המתבגר; כאשר האב חוקר ובוחר את הזהות האבהית שלו, המתפתחת כל העת. וכמו אצל אריקסון ומרסייה, לצד התמסרות לזהות אוטנטית, קיימות גם אפשרות פחות מוצלחות, של מורטוריום מתמשך, שיעבוד או טשטוש זהות. לאימהות לעומת זאת, אין את פריווילגיית הבחירה ומשום כך, האימהות היא מהות נתונה ולא זהות מתפתחת;

בהינתן מהותה הקונטינגנטית של האבהות, אני מבקש להציע כי ייחודו של התפקיד האבהי אל מול המתבגרת הוא לשמש (במושגיו של קוהוט) זולתעצמי של "תאומות" דווקא (twinship selfobject).

במובחן מהאידיאליזציה (פונקציית הזולתעצמי שנדרשה מן האב בשנים המוקדמות של ילדיו), מציעה התאומות הזדהות וקרבה על בסיס מהלך נפשי דומה, המהלך של החיפוש והחקירה של הזהות העצמית אליו כאמור נדרש גם האב. נדמה שאחת מקריצותיו של האל או של הגנום האנושי, היא הדומות המפתיעה בין הנושאים הקונפליקטואליים המעסיקים את המתבגרים ובין אלה המעסיקים את אבותיהם (שסטטיסטית, נמצאים באזור הגיל הקרוי "משבר גיל ה-40-50"); הדחף להתעורר ולהתנער מול מסגרתיות וציפיות הסביבה, יחס אמביוולנטי לסמכות (קרי, התעוררות התסביך האדיפלי), שיבה להתמקדות בגוף ובמיניות, עיסוק בשאלות של משמעות (מי אני מה אני), תחושת ה FOMO ועוד.

כזכור, על פי ויניקוט, ה"מרחב המעברי", הנמצא בתווך שבין העולם הפנימי הסובייקטיבי, לעולם החיצוני האובייקטיבי, מרכז עבור התינוק והילד – ובעצם

עבור כולנו – את המעבר הטראומטי לעיתים בין השניים. בגיל ההתבגרות הציע אריקסון, החברה מציעה למתבגרים את המורטוריום, אותו מרחב סלחני להתנסויות בענייני מבוגרים, כאשר בתוך מרחב זה, ניתן לחפש, למצוא, לבחון ולחקור מרכיבי זהות באופן שמצמיח זהות אותנטית (שהיא משימת ההתפתחות) מבלי לשלם מחירים אמיתיים על טעויות, שעלולים היו להביא להימנעות מהתנסות ולמידה. עצמי מזויף קשור להכרח הנכפה על התינוק, הילד והמבוגר להכיר בעולם החיצוני ובהיותו נפרד ממנו ובלתי נשלט על ידו. העצמי המזויף הוא פתולוגי כאשר כפייה זו מתרחשת מוקדם מדי ובאופן דרסטי וטראומטי מדי. עצמי אמיתי, משמש את המבוגר במשא והמתן שלו עם העולם החיצוני החברתי שהוא נמצא בו, לשם שמירה על הישרדות העצמי האמיתי. לאור זאת טוען אנתוני, טוען אנתוני¹⁰, התפתחות בריאה תלויה ביכולת של המתבגר. למצוא לעצמו מקום (כמו חדר הטיפול) בו לא ירגישו חייבים להתחייב בטרם עת לזהות כזו או אחרת. ואני מבקש להציג כי מודל עבודה זה נכון ורלוונטי לעבודה עם אבות, גם עבור עצמם וגם עבור ילדיהם המתבגרים; כאמור, לאבהות יכולות הבנה והזדהות טובות יותר מאשר לאימהות, בכל הנוגע לחבלי פיתוח הזהות האישית ולצורך למצוא תחנת ביניים "בין הכן ובין הלא" בשפתו של אנתוני. דווקא אמהות שחפה מספק ומהתלבטות זהותית, רלוונטית כאן פחות....

לשם אני מציע, צריכה להיות מכוונת ההדרכה ההורית האבהית ולשם לשם צריך להיות מכוון גם הטיפול באבות¹¹; על האבות לברר את "שאלת יונה פופוך", להציע להם לברר עד כמה הם לוקים ב"תסמונת פיטר פן", בה המשאלה היא ללכת ולא לחזור (one way ticket) וכמו בכל טיפול טוב, לתת מקום לחוויה הזו, לפנטזיה, ובכך להקטין את הצורך בפעולה בכדי לממשה. גם כאן ניתן לדעתי להיעזר בתובנה של אריקסון, שלולא פיתוחה של זהות אוטנטית ויציבה, לא יוכלו הנערים והנערות לפתח יכולת מוצלחת לאינטימיות, זו הנדרשת להתמסרות, קביעות קשר, נתינה וקבלה הדדית וכיו"ב. כמו המתבגרים כך גם האבות; יכולת לאינטגרציה בין

¹⁰ אנתוני, ג'יימס, בין "כן" וה"לא" (1975), האזור הניטרלי שבו יוכלו המתבגר ומטפלו יכולים להיפגש. מתוך: תקשורת טיפולית עם ילדים (עורך: פליישמן אהרון), 2002, משרד העבודה והרווחה, ירושלים.

¹¹ ואולי גם בטיפולים זוגיים, שכידוע הם סוג הטיפול המבוקש ביותר, עם אחוזי ההצלחה הנמוכים ביותר,

התמזגות לפרטיות, תוך הישמרות מבליעה או מהיבלעות. זה האתגר המשותף למתבגר ולאביו, וגם למתבגרת ולאביה – ומכאן נפתחת דרך להתפתחות הדדית, שכן כידוע, "אין סכין מתחדדת אלא בירך חברתה".

להתייצבות זו של האב לליווי המתבגר. במסע פיתוח הזהות ערך נוסף של הקלת תהליך 'הספרייה השנייה' (בלוס, 1967) מהאם. כפי שטוען לאקאן, התערבות האב בקשר בין הילדה לבין האם, מסמנת את מגבלות הסדר הממשי ומפסיקה את ההתמזגות ואת הסיפוק הלא מוגבל. בכך יוצר האב אצל הילד (ובוודאי אצל המתבגר)¹² את תחושת החסך המדרבן לצאת ולחפש מענה מספק לאיווי (*désir*) במקום אחר¹³. כלומר, המשאלה להיות אובייקט התשוקה של האחר והרצון לקבל ממנו הכרה ובו בזמן גם הרצון לנכס את אובייקט האיווי של האחר (קצת בדומה לצרות העין, *envy*, אצל קליין).

האב טוען לאקאן, מלמד ומכונן את החוק הסמלי: לא האישה הזו (האם), כן לאישה אחרת בעתיד. החוזה הזה אשר כמו נכרת בין בן ואב, מכונן אפשרות למשהו אחר אשר מבוסס על כך שהאם אינה המענה לסיפוק צרכיו ותביעותיו המלאות של הילד, בין אם מדובר בבן או בת¹⁴.

כך שבתפקיד הספציפי שהועיד לאקאן לאבות, נוכל לראות כיצד מדובר בתפקיד שאמור ללמד את הילד קונטינגנטיות במובחן מהטוטליות האימהית (כפי שהיא באה למשל לידי ביטוי ב"מושקעות האימהית הראשונית" אצל ויניקוט); כניסת האב למערכת היחסים, אומר לאקאן, והפיכתה למשולש היא המאפשרת את המעבר מחשיבה ראשונית לחשיבה משנית; מהסדר הדמיוני לסדר הסימבולי. האב מביא איתו את החוקיות החברתית **שחלה גם עליו**. חוקיות חברתית זו, קובעת מה משמעותו של כל מושג לפי מיקומו ביחס למושגים אחרים ושונים ממנו. כלומר, **האב הפסיכולוגי מייצג את הקונטינגנטיות של הקיום האנושי**; האב אינו מקור

¹² לאקאן טען שהגבלת האיווי האדיפלי נכונה גם לבנים וגם לבנות.

¹³ אך לעולם ללא הצלחה מאחר והאיווי מכונן על ידי חסר זה... ואידך זיל גמור.

¹⁴ ההסכמה מצד הילד כסובייקט לקבל את **חוק האב**, מכוננת אפשרות להשיג אובייקט אחר אך בו-זמנית גם מכוננת חסך, של האובייקט (האם) אשר הוצא מידי של הסובייקט והונח במקום אחר (חברה, קהילה, שפה, וכו').

החוק והכוח, אלא נהנה מכוח מתוקף ציותו לחוק אוניברסאלי החל עליו כמו על כל נתין אחר. גם הבן, בתורו, יינהנה מהכוח בתנאי שיציית לחוק. (במובחן מה"אדמו"רים" שהם הם הכוח והם מייצגים את האמת האחת שאין בלתי).

כאמור, ההצעה היא לראות את תופעת האבהות כנעה בין התרחקות להתקרבות (ביחס לילד וביחס לאם, לא פעם כאחד). אני מבקש להציע שישנו ציר נוסף של נוכחות אקטיבית או פאסיבית.

כך, נוצרים ארבעה מופעים אפשריים של האבהות, ארבעה דפוסי קשר קונטינגנטיים:

דפוס נעדר (ריחוק-פאסיביות), דפוס שרירותי (ריחוק-אקטיביות), דפוס זהוי (נוכחות-פאסיביות) ודפוס דומיננטי (נוכחות-אקטיביות). כל דפוס מייצג כמובן טווח אפשרויות, טובות וטובות פחות, כאשר האבות נוטים לנוע הן בתוך הדפוסים (טווח) והן בין הדפוסים.

לדוגמה, אברהם אבינו, שבאירוע העקידה מתפקד כאב דומיננטי (נוכח-אקטיבי) שאף מתעלם או מתחמק מהאם שרה, הבולטת בהיעדרה באירוע כאשר הוא משכים בבוקר לקחת את בנו יצחק להעלות אותו לעולה. לאחר האירוע הדרמטי והטראומטי של הכמעט-עקידה, אין יותר שום אזכור לשיחה או למפגש בין האב לבנו, בבחינת אב נעדר-פאסיבי. רק במותו של האב אברהם, מגיעים 2 הילדים הפוסט-טראומטיים שלו, הנעקד והמגורש, יצחק וישמעאל, כדי לקבור אותו.

דווקא נוכחותה של דמות האם מתוארת כמופנמת בקביעות טלאולוגית, בלתי ניתנת לערעור, בנפשו של יצחק; הדבר בא לידי ביטוי שנים לאחר מכן, במפגש הראשון הין יצחק ובין כלתו המיועדת רבקה וכך מתוארת חוויה של רצף הנוכחות הנשית בחייו של יצחק: "וַיִּבְרָא יִצְחָק הָאֱלֹהִים שְׂרָה אִמּוֹ, וַיִּקַּח אֶת רֵבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה, וַיֵּאָהֲבָהּ, וַיִּנָּחֵם יִצְחָק יְחָרִי אִמּוֹ".

העמדת האימהות אל מול האבהות משקפת את המתח שבין הטבע מול תרבות; בעוד האמהות עומדת לכשעצמה ונגזרת מתוך הווייתה של האישה, הרי שהאבהות היא ארטיפקט (artifact), יצירה תרבותית. לשם חידוד ההבדל, ניתן לטעון (גם אם באופן סכמתי ומעט שטוח) שבעוד זוגיות היא נגזרת של הצורך הנשי הטבעי באימהות, הרי שאבהות היא תוצאה נגזרת של הצורך הגברי החברתי בזוגיות. שוב אנו רואים שאימהות היא לא מערכת יחסים (שהיא תופעה חברתית) אלא

פוזיציה זהותית, זיקה לא הדדית, של יחסי-חֵיק; מרגע ההתעברות ועד בוא הדמנציה, נמתח מישור עקבי, ללא הפסקות וללא סטיות, של מכוונות וזיקה של האם לילדה (אך כידוע, לא להיפך).

לעומתה, האבהות היא מערכת יחסים קונטינגנטית: חלשה או חזקה, קרובה או רחוקה וכד'.

אבות יוצרים מערכות יחסים דיאדות עם ילדיהם, דיאדות הטבולות במבעים העזים של האדיפליות; הדיאדה המתגבשת היא כפולת פנים; מחד, קשר של שותפות ואחוה¹⁵ (כמו ברית המודחים בלידת הילד השני, ברית אוהדי קבוצת הכדורגל, הגיטרה, האופניים וכו'). ומאידך, תחרות (בעיקר על האמא כמובן) בפרט ועל עמדת השליטה בבית, בכלל.

בדומה לקונפליקט המייסר בו נמצא יונה פופוך, בין הדחף לצאת אל העולם לבין התלות והחרדה מהבדידות, כך אני מבקש להציע שהאבות המייצרים פתולוגיה בילדיהם, אינם אלה שלא ייצגו סופר-אגו אדפטיבי או לא ייצגו נכונה את עקרון המציאות (שהרי ממילא תפקיד זה הולך ומופקע היום ע"י הרשתות החברתיות), אלא אותם אבות שלא הגיעו לפתרון אדפטיבי של המטריצה: האם להתרחק ולהתנתק או להישאר ולהתמסר. **פתרון אדפטיבי מחייב בחירה וככל בחירה (בוודאי זהותית), היא מכילה בתוכה אחריות ומחויבות.** ואולי זו הבחירה החשובה מכל שיהיה עליהם לקבל אי פעם בחייהם.

¹⁵ מעניין בהקשר זה שבאנגלית, אחווה ואחאות מיוצגים ע"י אותה מילה: brotherhood.

"ביום שבו נולדה ביתי – השלכת "אנימה" של אבות על בנות קריאה בארבע שירים ושלושה חלומות

ד"ר גיא פרל

דברים שתום אמר וכן הפתיעו אותי, המרד של בניו של פרויד באביהם הגדול, במרי שהיו מחויבים לו,

אני אדבר על יונג, המורד הראשון היסטורית. יונג הוא הראשון שקם והפך את השולחן ונדמה לי שהוא לא רק המורד הראשון, הוא המורד שהלך הכי רחוק התרחק מהזרם המרכזי לא הכי גבוה ולא חזר ושיחד דרכו לא חוזרים נמצאים בדיאלוג אבל לא חוזרים, הזרם האנליטי האינדיאני – מחבר מומו ניני זה זרם עצמאי מאוד על כל המשתמע מכך.

יוגה היה תלמידו של פרויד הוא קיבל במלואה את הטענה אודות המבנה הטופוגרפי של הנפש. מודע, סף מודע, לא מודע אך טען שקימת שכבה נוספת הלא מודע הקולקטיבי כנראה היה המושג הכי חשוב בתיאוריה האינדיאנית על הצד מושג אחר זה הסף, על רקע טענה זו באה ודומות לה נפרדו בסופו של דבר דרכיהם של השניים ויונג עושה את זה עצמאי בפיסו אנליזה הלא מודע קולקטיבי הינו בה-דבור ידע זאת חוויה אנושית בעשרות מאות בשנים האחרונות, ידע עשיר מפורט, הרבה מעבר לדחפים ואינסטינקטים מולדים שעל קיומם הייתה ודאי הסכמה בין יונג לבין פרויד, הידע אינו דבור באופן כאוטי כי אם בתבניות אותם כינה יונג ארכיטיפים כל חוויה והתנשאות אנושית הופרכה ברבות השנים למעין תבנית אור שהארכיטיפים לכשעצמם כפי שכינה אותם יונג הינם שקופים, כלומר אין בהם צורות ותכנים ספציפיים, ניתן לדמות אותן לתבניות ריקות אליהם נוצקת התנשאות הפרטית והתרבותית התבנית הזו הפונטי אל המולד מתעוררת אל מול ההתנשאות ומשפיעה על האופן בו נחוה אותה, תפקידו של המודע הקולקטיבי לסייע הינו בהתפתחות הפרט והתרבות בכללותה. בתהליך המכוון ע"י ארב הטיפ העצמי אינו מקבלים הכוונה פיצוי וריפוי על בסיס הידע הדבור בשכבה הקולקטיבית. (עד כאן היה המבוא ליונג בעשר שורות, לטובת קהל לפחות חלקו אינו מכיר בכלל).

גוף ההרצאה:

הארכיטקט בו נתמקד היום הוא הנימה, הארכיטיפ הנשי בנפש הגברית המשלים שלי הוא האנימוס הארכיטיפ הגברי בנפש הנשית יונג חשב שהאנימה כמרחב נפשי מחזיקה איכויות מפצות ומשלימות לתודעה הגברית למשל: חיבור קשר בין אישי ורגיש, אני משוכנע שלאוזניים פוסטמודרניות התפיסות הללו נשמעות ממוגדרות ומאומניות להחריד יש אמת בדבר ובשיח היא דיני והפוסט הודיני המודרני יש ביקורת על ההגדרות הראשוניות של יונג ופיתוחים ושכלולים שלהם. אזכיר רק את פיתוחיו של רוברט הופקה ואנדרו סמואלס רוברט הופקה הציע לעשות שימוש בחשיבה חופשית ממגדר, כלומר לשחרר את המחשבה על חלקי הנפש מין הנשי והגברי, והדבר חייב אותו לבטל את המושגים אנימה ואנימוס ולהגדירם מחדש. אחד מהיתרונות השינוי שמציע הופקה הוא התאמתו גם לגברים המשליכים את מה שהוא מכנה הנשמה שלהם ואת המילה אנימה בנפשו של הגבר החליף הופקה במילה נשמה. מה שמציע הופקה בהחלפת המושג הנשמה מתאים יותר לגברים שמשליכים את הנשמה התאמה זו על בני מינם, תהליך שהוא מזהה בחלק ממטופליו ההומוסקסואלים, יש לציין שיש לי הרבה מטופלים הומוסקסואלים, אני מכנה בינו לבין עצמי אנימה על דמויות נשיות זה שבין אדם הומוסקסואל זה לא אומר שהשלכת האנימה שלו, תהיה על דמויות גבריות, משליכים על דמויות נשיות אבל אכן כפי שמזהה הופקה צריך חלקם לנטרל לחלוטין את המגודר של ההגדרות האלה וכדי להתרחק מיונג הממוגדר צריך להחליף את המילה אנימה במילה SOL (נשמה) אנדרו סמואלס המהפכן השני שהתייחסתי אליו אנליטיקאי בריטי יהודי, עבר לדבר על הארכיטיפ הקונטרה מגדרי והפסיק לדבר על האנימה אנימוס ועבר לדבר על הארכיטיפ הקונטרה מגדרי הוא מחזיר את המגדר אל תוך התאוריה, כלומר מרחב שאינו טעון מראש באופן מהותני כי אם מחזיק את האיכויות שיש לנו קושי לשאתן, עקב הסוציאליזציה המגדרית שעברנו בשפה הפשוטה יותר מה שאני מכנה בחלק הנשי שלי או האנימה שלי, כזה כי זה לא הנשיות שירדה מהותנית ירדה מהשמיים אלא כי גבר קשה לי עם האספקטים המסוימים שאני מזהה כי רחוקים וזרים ממני אז אני יתחיל לקרוא להם אישה ואז אומר סמואלס בגלל שעברתי סוציאליזציה הוא מעדיף לכנות את הארכיטיפ הזה, הארכיטיפ הקונטרה מגדרי בעצם הקוטב השני ששניהם רוצים להגיע אל אותה נקודה, נקודה של תאוריה בלי ממוגדרת מפוסט מודרנית אל מול רוחות

השינוי המבורכות הללו יש לזכור שעשרות ומאות אלפי שנות אנושות מפוצלת לגברי ונשי צבורות בתוכנו באופן ארכיטיפי ממוגדר, סוציאליזציה ולא מודע קולקטיבי אינם מושגים זרים זה לזה כי אם תהליכים מסורגים זה בזה ומשפיעים זה על זה, עלינו להכיר את הכוחות הפנימיים הללו ובכללן הפיצול הפנימי בין גברי לבין נשי, גם הפיצול הממוגדר, ולהתפתח באופן שמרכז מאזן ומשכלל אותם אך על נסות להתעלם מקיומם. נחזור אל האנימה באופן טבעי גברים נוטים להשליך את האנימה שלהם על דמויות נשיות, כלומר לחוות מול דמויות נשיות התעוררות של מבטי האנימה שלהם המושלכת על האובייקט הנשי. להשלכה זו צורות רבות מספור החל מהערצה ומשיכה לאישה כזרה וכאחרת, וזה אולי סוד משיכה של גברים לנשים והסיבה ש 90% מהגברים בסופו של דבר יבלו את חייהם עם הזרה והאחרת ואי הצורך שלנו בקרבה לאיכויות האלה שנקבעות נגיד בפרפריה של הטריטוריה הנפשית שלנו כמי שגודל כגבר נולד כגבר וכן הלאה זאת בשורה אחת של השלכה, השלכה של הערצה ומשיכה דרך פחד מכוחותיה המסתוריים ושוב מפאת קוצר הזמן ראה ספר **"הפחד מפני הנשי"** של הרליך נוימן שיראה בקרוב אור בתרגום עברי בהוצאת יתרה וכלה ב ולהשלים הרצף הזה של סוגי ההשלכות בוז לחולשתה גם שנאת נשים בוז לנשים, השלכת נשים היא צורת השלכת אנימה, אם האנימה נותרת מרוחקת צלו בלתי נסבלת מאיימת על התודעה, כשפוגשים אישה ההשלכה הזאת מקבלת צורה של או שנאה או הפחדה בוז הרחקה וכן הלאה. מהרצה דרך שנאה ועד החלשה הכל צורות של השלכת אנימה או שכלול היפיפה הזה בעברית פרדוקס "קדשה קדשה" נחזור לטקסט, כל השלכה יש הזדמנות התפתחותית בתהליך החזרתה כלומר, כוונת האיכויות המושלכות כאיכויות פנימיות של עצמי, תהליך של צד שהוא קדם את תהליך האינקוויזיציה של הגבר, כלומר תהליך הפיכתו לשלב יותר הוא יאשר לו ליצור קשר עמוק אינטימי ושוויוני יותר עם נשים. היום נתמקד בהשלכת האנימה על בנותיהן, עפ"י רוב זו ההשלכה בריאה העומדת בבסיס האינטימיות ואהבה של אם וביתו ומסייע להתפתחותן של שני הצדדים, אולם בצורתה הפתולוגית זוהי השלכה הרסנית שביטויה החמור ביותר היא כמובן גילוי עריות. מימוש בפועל של הביטוי השלילים של תוכן ארכיטיפי או בניסוח אחר מימוש של המוטיב המיתולוגי הנפרץ כל כך של גילוי עריות. אבל לא נעסוק היום בגילוי עריות, אלא בצורה החיובית והתפתחותית של השלכת

האנימה נתמקד היום בשירים והחלומות שבלבן היבטים החיוביים של השלכת
האנימה. הפוטנציאל שיש בה להתפתחות הנפש הגברית

נתחיל בשיר "ביום שבו נולדה ביתי, מאת: יהודה עמיחי.

ביום שבו נולדה בתי לא מת אף איש

יהודה עמיחי

ביום שבו נולדה בתי לא מת
אף איש בבית-החולים ועל שער הכניסה
היה כתוב "היום הכניסה לכהנים מתרת".
וזה היה ביום הארץ של השנה.
ומרב שמחה

נסעתי עם ידידי אל גבעות שער הגיא.
ראינו עץ ארן חולה וחסוף מכסה רק אצטרבלים אין
ספור. וצבי אמר שעצים העומדים למות מצמיחים יותר
אצטרבלים מן החיים. ואמרתי לו: זה היה שיר ולא
ידעת, אף על פי שאתה איש המדעים המדויקים, עשית
שיר. והשיב לי: ואתה, אף על פי שאתה איש חלומות
עשית ילדה מדויקת עם כל המתקנים המדויקים לחייה.

שיר נוסף: מחשבה לילית - רפי וייכרט.

לא נחוץ פירוש לא נחוץ התוספת מוטיב זהה לחלוטין.

נעשה הפוגה מהשירה ונעיין בחלומות שסופרו לי ע"י שני מטופלים העוסקים
בתפיסתי בפוטנציאל התפתחותי שיש עבור גבר הן בהשלכת האנימה שלו על ביתי
והן בהבנתו שאין המדובר בבת או ביחסים בניהם כי אם בחלקי נפשי הנשכחים
או המצויים בסכנת הכחדה כלומר בהחזרת השלכה, שניהם קרובים לגיל 40 בזמן
הטיפול בעלי מקצועות חופשיים מצלחים בתחום שניהם יוצאי סירות בצה"ל.
לשניהם קשיים ניכרים בקשר הזוגי וקשר עמוק וכאן עם בנותיהן הצעירות, עם
הפרופיל הזה נשמע לכם מוכר הוא נפוץ מידי, בנות שהן בבאת עינם.

נעבור לחלום הראשון - אנחנו מקבלים בשורה לא טובה לגלית (שם בדוי) ל בת שלו יש פיגור קל, אני יושב מולה אחרי קבלת הידיעה אני אומר לה את האמת בבכי, שאני אוהב אותה שהיא נפלאה, שאנחנו חייבים אותה בעולם, אנו לבד בחדר לפתע מופיעים הפנים של חמותי והיא אומרת שאומר אותם הדברים גם לרות (שם בדוי) במציאות ביתו אינה סובלת מכל בעיה שהיא, ילדה רגילה לגמרי, בחלום היא מייצגת את האנימה המוחלשת והפגועה שלו האנימה שהוא סבר שאין לה מקום בעולם כלומר שאינה נחוצה בעולמו הרגשי

דמות חמתו אותה הוא מכבד במציאות מופיעה בחלום כמעין אם גדולה וחכמה המסייעת לו בהבנת החלום, הפסק להשליך את היבטי האנימה החלשה והפגועה שלך על אשתך אתה צריך בעולמך הרגשי גם אותה וגם את מה שהיא מייצגת.

חלום נוסף - מטופל אחר- אותו פרופיל. אנומיה (ביתו שם בדוי) על גג הבניין, אני קופץ לגג הבניין שנמצא מעברו השני של הרחוב, אני מסתובב לאחור ורואה שגם מיה מנסה לקפוץ אבל היא נופלת למטה לסמטה, אני רץ אליה מהר לראות היא שוכבת בעיניים פקוחות מסתכלת עלי לא זזה התעוררתי בבהלה.

המטופל הביא את החלום בדאגה גדולה אל חדר הטיפול למרות שהיה אדם רציונלי מאוד ונטה לזלזל בעבודה עם חלומות, אבל את החלום הזה הביא כחיוור אנשים לקראת המוות נהיים אורתודוכסים, הוא נורא נבהל שהחלום נבואי, עניתי לו שאיננו יודע אם זה חלום נבואי, אני חושב שזה לא קשור לחלום, אך להערכתך החלום אינו עוסק בביתו אף לא בקשר שלהם: כי בחלקי נפשו אותה מייצגת ביתו עבורו, יתכן שימשיך לדלג בקצב מהיר מהשיג להשיג, חלקי הנפש הללו הכחידו. יש בכל זאת משהו מעודד בחלום זה שעדיין שהיא בעיניים פקוחות, צריך לזכור שזה גבר בטיפול, גבר בתהליך, אומנם נפלה והיא בסכנה גדולה מאוד, אבל כשהוא מסתכל היא מסתכלת עליו בחזרה. אנימה חיה ואפשר ליצור איתה מבט בקשר עין ואינטימיות אפילו, זאת הבשורה הטובה בחלום.

בשורה שאם ימשיך ככה זה לא יגמר טוב,

נחזור אל השירה שירים של עמיחי וייכרט איתם פתחנו שמא עשוי לעורר את הדאגה שמא השלכת האנמיה על הבת ואחריות על כתפייה כי אחראית לחיותו הנפשית של האב.

שיר נוסף-בהם בולטת תנועת השחרור, החזרת ההשלכה שניהם מקבלים עליהם את מותם הבלתי נמנע ומשחררים את ביתם לדרכה עמוסה במטען אהבה של אביה.

ילדתי הקטנה מסתכלת - מאת יהודה עמיחי

נעבור לגירסא של רפי וייכרט- החזרת השלכות ושחרור הבת ולהניח לה מתפקידה, לא אמות והוא יודע שימות ומשחרר אותה מהתפקיד הזה באהבה רבה

"טבע הדברים" ח"י שורות של רפי וייכרט

מוטו לשיר הזה משפט שאמרה לו דר בת 5 ביתו, גם שאמות אוהב אותך.

רפי וייכרט משורר בין דורנו, פורה מאוד, חשוב מאוד, פרופ' לספרות מתרגם ועורך ובעליה של הוצ' הספרים קשה ושירה. דמות חשובה מרכזית ואהובה מעולם השירה העברית.

נעבור לחלום נוסף של מטופל בשעה שהייתה בת זוגו בהיריון הולדת ביתו מייצגת בחלום אפשרות לצמיחה מתוך אזורי נפש מוזנחים וכואבים בהם עסקנו יחד באותה תקופה כחלק מההכנה להפיכתו לאב.

שיר- אני בשכונת עוני בשולי העיר בה גדלתי הכל מוצף ביוב כל הביוב זורם ברחוב (לא צואה אבל מים מגעילים מאוד). לפתע אני רואה את עצמי עתידי הולך שם עם הבת שלי, לבושה שמלה יפה, יש לי קשר מאוד יפה אתה, אני אוהב אותה וניכר שקשוב לה. והוא מוסיף ואומר גדלתי בלב העיר ובשולי הייתה שכונה כזאת חששתי ממנה היצגה הזנחה וכיעור.

-זה חלום שנחלם שבת זוגו הייתה בחודש שני או שלישי ואפילו לא ידעה את מין העובר. וכבר מתחילה השלכה אנימה כמה שעשוי לייצג התייצבו מחוך ל.. או מעל.. או ממול.. האזורים הנשכחים או המלוכלכים וכדומה.

ז'ואן מרגריט ז"ל היה משורר ואדריכל קטלאני, לא אכביר מילים בשיר הנפלא הזה בו גר אדריכל בין הנחשבים בברצלונה, הוא מתבונן בשיר הזה בביתו הנכה שיוצאת מהמכונית, הילדה שלו סבלה ממחלה נדירה שהפכה לנכה ומאוד מוגבלת והייתה בבת עינו.

הרבה שירים מוקדשים לה ואני בחרתי באחת מהן

על האבהות: שבוע באנליזה השיקומית של י'

מיכאל סידי-לוי

ההתעניינות בדמויות ההוריות בחייהם של המטופלים שלנו מעלה מיד שאלה אם הכוונה להורים כפי שהם נתפסים במציאות החיצונית או לאובייקטים מופנמים, כלומר הבניות נפשיות. נוטים להסכים על כך שיש אינטראקציה בין היצירה הפנימית למודל החיצוני, אך כיצד מזהים דמות מופנמת בין גלגולי הייצוגים והטרנספורמציות הלא מודעות? תופעת ההפנמה שייכת לסוגיות התיאורטיות המורכבות של הפסיכואנליזה ובהקדמה זו אציע רק קצה של קו חשיבה. אתמקד בנקודה ווירטואלית בה מתהווה האבהות התוך-נפשית במגע עם ההתקיימות הדיאדית. נסו לדמיין תינוק שתוהה איפה אימו כשהיא לא אתו, פיזית או נפשית. גרעין האבהות הוא המקום ממנו התינוק יכול להתחיל לתת פשר להיעדרה של האם. מתוך כך האבהות צבועה גם בחוויית אובדן הסיפוק שקשור לאובייקט הראשוני. אותו סיפוק, שהניסיון לשחזר אותו, זוהה על ידי פרויד ככוח המניע של חיי הנפש. כלומר האבהות נוכחת סביב גילוי ההיעדרות מחד, ובתהליך המוביל לעבר הסיפוק המיוחל מנגד. במילים פשוטות, האבהות רשומה כבר בשאלות, איפה אמא? ואיך משיגים אותה? מהכיוון השני, דוחפת אותי התשוקה של אמא אל העולם. אני משתקף בעיניה, אך המבט שלה מוביל אותי גם לאחור של האחר שהוא לא אני. כתובת המזוהה לעיתים עם האבהות, שהיא כאמור המקום ממנו אני יכול לזהות את האם כסובייקט אחר. על רקע הגיגים אלו, על היחסים הדיאלקטיים בין אימהות ואבהות בעולמנו הפנימי, אעשה עכשיו מעבר למציאות מורכבת לאין ערוך. הכוונה למציאות שאיש הטיפול נתקל בה יום-יום, התנסות הלא מצטמצמת לעקרונות תיאורטיים. אבקש לנחות על קרקע אבא-אדמה ולהזמין אתכם לסיור בחדר הטיפול.

אציג בפניכם את המפגש עם י', גבר בן 35, הצעיר מתוך שלושה ילדים. האב, אותו מציג י' כמופנם ומדוכא, עבד כל חייו במושב בו גדל בעצמו. הצמצום של אביו מעורר בי' מבוכה אך מורגשת גם החיבה כלפיו. האם מצטיירת כדומיננטית, מרשימה ומוערכת. היא מגיעה מרקע סוציו-אקונומי נמוך, השיגה השכלה גבוהה ועודדה את ילדיה להיפתח לעולם. במקביל, לאורך הטיפול בסולם החברתי, האם ניתקה קשרים והשאירה את עברה מאחור. י' מקבל השראה מיכולותיה,

מזדהה איתה וחש את מכאוביה עד דמעות כשאחיו הגדולים מזלזלים בה. מצד שני, והמגמה הלכה וגברה לאורך האנליזה, הוא מרגיש שפגיעותה הרבה, והריצה המתמדת שלה קדימה, גובה מחיר ומזיקה לקרוביה. מעבר לשורשים במושב נדמה ש'י חי ללא עבר, ושמצב זה קשור לאופן בו ההורים עצמם התרוקנו מעברם. הוא נותר עם חולשתו הנראית לעין של אביו ועם משקעיה של אימו, מהם מבקשת להתנער. האופן בו 'י חווה בתחילת חייו את היעדרה של אם הדוהרת קדימה נרשם בגרעין האבהות התוך-נפשית שלו. ממי יש לברוח? שלא לדבר על השאלה, לאיזו אבהות מובילות אותי העיניים של אימא? באינטראקציה עם מרכיב זה נוכחת כמובן ההזדהות עם האבהות הממשית, המודל של אב הנאבק בשקט בזעם ובדכדוך המכלים אותו מבפנים. מודל של אין כוח להשיג את אמא. ניתן לדבר על הפנמה של הורים שלא עלה בידם לרפא אחד את השני, ושלא עלה בידיו של 'י לתקן בעולמו הפנימי. כידוע, לאובייקטים פנימיים לא מתוקנים, ולא מתקנים, יש פוטנציאל הרסני.

בתחילת דרכו הלימודית סבל 'י הצעיר מקשיי למידה. הקריירה שפיתח בהמשך, על סמך כישרונותיו הרבים, לוותה בתנודות ובחוסר ביטחון שהכניעו אותו עם השנים, עד שהפסיק לעבוד לחלוטין. כיום הוא מתפרנס מהשכרת ביתו במושב. הקשר הזוגי המשמעותי האחרון הסתיים סביב ההחלטה המשותפת שבת זוגתו תעבור הפסקת הריון. לאחר מכן נכנס 'י לתקופה כאוטית בה התנסה בסמים מגוונים והתמודד עם אפיזודות מאנייות קצרות. אחרי שנה סוערת הרוחות נרגעו אך הוא נשאר חסר כוחות, בודד ומסתגר. החשש מפני חזרתו של גל חדש, כמו גם הפיתוי לצלול ולהמריא, עודד אותו לפנות לטיפול. קולגה של האם מפנה אותו אלי.

אני פוגש גבר רגיש וכריזמטי שחש הקלה לספר ולבכות מצד אחד, ומביע הסתייגות רבה לגבי האפשרות להיחלץ ממצבו מנגד. הוא יודע שהדיכאון מכה בו תכופות, טיפולים ותרופות לא עזרו, וכך מסתמך לו גם הטיפול החדש שנמצא מבחינתו על זמן שאול. אני נוטה להסכים אתו אך מציע לו להמר על טיפול אנליטי, שניקה את הזמן הנדרש להכיר את הכוחות השולטים בו, ובמידה והקריסה בלתי נמנעת, שניערך גם לאפשרות זו, בתקווה שנוכל להמשיך לעבוד. יוצאים לדרך, ואחרי כמה חודשים, ההוספה של פגישה רביעית בשבוע מגבירה את תחושת המשמעות בקשר הנרקם בינינו. השגרה שלו מדאיגה, במיוחד כשנתקע ימים שלמים מול מסכים לבד בבית. ניסיונותיו לתת ביטוי לייצריותו ולתחזק קשרים מחוץ לבית

עולים ויורדים, ודוחפים אותו לרוב חזרה עמוק יותר לתוך הייאוש. בחלוקת העבודה שלנו עלי להיות קשוב ופעיל בו-זמנית. השתיקות מעלות את חשדנותו, החלומות זקוקים לעבודה האסוציאטיבית שלי. קשר עין והתייחסות לחשדנות ולחרדה מרגיעים, אך אנחנו מתקשים לבנות סיפור. מעבר לפירורים ולרמיזות באמצעות החלומות אין לו ממש זיכרונות ילדות שצפים למודעות. לעיתים, העשייה היומיומית, מתחזקת הבית לפרויקטים אומנותיים צנועים, נמצאת במקד השיחות שלנו. יחד עם תחושת הפגימות וחוסר האונים, רגישות האסתטית מגייסת אותי, ואני לא מתקשה להזדהות עם דמעותיו, לאמץ אותו בליבי. אם הוא מציע לתקן דברים בקליניקה אנחנו צוחקים, אך אני שומע גם את הביטול שבדבר. בזמן שהוא מצטייר כפוטנטי אני מזוהה עם הצד הפגום שלא יכול ממש לעזור לו. אולם ההתייחסות לדינמיקה זו עוזרת לנו להפוך את העיסוק במטלות פרקטיות לערוץ משמעותי בדרך לעולמו הפנימי, למגע עם כוחות הבניה וההרס שלו. מהמקום של הצופה המתבונן אני מתעניין בידיעותיו ומציע לפעמים גישה או טכניקה חלופית כשהוא במעין מבוי סתום ולא מוצא כוחות לתקשורת איתי. אולם, לא רק שגלי הדיכאון באים וחולפים, מורגש גם שהשקיעות בדיכאון מעמיקות ומתארכות עם הזמן. בשנה השנייה מסכים 'י לבסוף להתייעץ שוב אצל פסיכיאטר, אך התרופה והעלאת המינונים לא תורמות לשיפור המיוחל. אמא עדיין רחוקה ועלינו לשרוד. אביא כעת מקטע של העבודה, שבוע בסוף השנה השנייה של האנליזה. הייאוש גדול. 'י חוזר ואומר שהוא מקולקל, ששום דבר לא עוזר, ושהוא לא מוצא טעם בטיפול שלו. מתוך הייאוש שלי אני שואל אותו בשלב מסוים אם הוא לא ראה משהו יפה לאחרונה, משהו שמצא חן בעיניו. רק אמרתי ואני מתכווץ בפנים כי שאלה זו נשמעת גם מאשימה, מעין "נמאס לי שאתה לא יודע להעריך את החיים!" עלי ללמוד לגעת בו.

כמה ימים לאחר מכן מספר 'י שישב על ספסל בגינה הציבורית והסתכל על הציפורים. הוא הסתקרן ושיעשע אותו לגלות שלכל זן יש דרך משלו להשתכשך בבריכה של הגינה. התרגשתי מאוד מהתיאור הפשוט והיפה, ולא יכולתי שלא להשתכשך רגע בדימויים אלו. מתוך ההנאה המשותפת שיתף אותי 'י בחשש המוכר, איום ליתר דיוק, סביב הידיעה שהתחושה הטובה תחלוף. נתקלים בהיעדר. בהקשר אחר הייתי מתייחס לסיום הקרב של הפגישה שלנו אבל הרגשתי שהתייחסות כזאת תהיה מנותקת, אלימה אפילו, לאור הידיעה המשותפת שמחכים לו רגעי סיוט

בהמשך היום. בהמשך השיחה תיאר י' את השיפוצים יחד עם אביו, החיפוש לפתרון מול הנזקים והפגמים ביסודות של הבית. בהעברה ניתן היה לחבר זאת לחששותיו ולתנועה העדינה בין סופיות להתחדשות. נוצרו תנאים כדי למתן את תחושת הפגימות הנצחית והאשמה הנלווית.

באותו שבוע, תוך שילוב של תקשורת לא-מודעת עם עצמי ועם י', אני מכניס פריט עיצוב חדש לקליניקה. זהו פסל של ציפור שאבא שלי עשה לפני שנים רבות. הפסל חזר לאחרונה מתערוכה, אני אוהב אותו, ומצאתי פינה מתאימה עבורו בקליניקה. בכניסה לחדר מסמן לי י' שהוא שם לב לשינוי ואומר שנזכר בחלום. "זיה חלום אתך. אתה מספר לי דברים אישיים ואנחנו שותים ביחד. בסוף אני מכניס אצבע לכוס, כאילו אני רוצה לגעת בתחתית, ומתוך הלחץ על הדפנות הכוס מתנפצת. אני אוסף את השברים, מחפש איפה לזרוק אותם." כהרגלי, אני יוצא לדוג אחרי אסוציאציות (בבריכת החלום) אבל י' יכול רק להדגיש שהוא רואה היטב את הצורה והסגנון של הכוס מבחינה עיצובית. אני קולט את האופי הראשוני, הכמעט הזייתי, של הדימוי – התקרבות אינטימית ושבירת מיכל – וקשוב להמשך כשהשיחה גולשת לטיפול ביציקת הבטון עם אבא. לאור גל החום היו צריכים להקפיד על השקיית היציקה כדי למנוע סדקים ביסודות של תוספת הבניה בבית. אנחנו לא מתעכבים הרבה מדי סביב האנלוגיות עם החומרים הנפשיים (כמה אפשר להשקות!), אלא י' מספר על אביו שנשאר לעיתים לבד בבית הישן. הוא רוצה לבשל לאבא, למלא לו את המקרר לימים בהם לא יוכל להגיע למושב. סביב הגעגועים וההתקרבות לאבא נוצרת דינמיקה לפיה עלי אולי להרגיש אשמה שי' נשאר בעיר של האנליזה. יש זיקה בין קירבה לנטישה. אחרי שתיקה קצרה הוא שואל אם אני עשיתי את הפסל או שמטופל נתן לי. בהקשבה הפנימית מזכיר לי י' שאני אכן מטפל באבי הזקן לאחרונה ושאני נהנה מהנוכחות שלו בתוכי. אני מתעניין בסקרנותו של י' והוא מוסיף: "אפרופו נתינה, חשבתי כבר כמה זמן להביא לך ביצים מהמושב, אתה תראה שהן כל כך הרבה יותר טעימות מאלו של הסופר." הרגשתי את הקירבה שבדבר, פנטזיה להזין אותי כאבא, להפוך אותי בו-זמנית לאמא דוגרת, אך תהיתי אם י' לא אומר גם שהוא לא יכול להיות המקבל, לפגוש את הפוטנטיות ההורית שלי.

למחרת מקדים י' בשעה לטיפול. דבר שלא עשה בעבר. כשהוא מגיע שוב, בשעה הנכונה, אני תוהה אם נמצא פשר לאירוע. י' לא מוצא עניין בבלבול שלו ומספר

על התחדשות הקשר עם חבר שהיה שותף משמעותי בפרויקט האחרון שלו לפני שקרס. אל מול הגעגועים לחברו, והאשמה הלא מרפה על כך שנטש אותו באמצע פרויקט, אני מרגיש את הסדקים החשופים של י' ולא מופתע שהלך לאיבוד בזמן בקשר איתי. אני יודע גם שהגעגועים אלי, המשאלה למלא לי את המקרר, לא מעלימים את הפיתוי לנטוש את פרויקט האנליזה באמצע. המשך השיחה השאיר אותי מהורהר סביב מוטיב כוח החזרתיות בנפשו של י'. ואני מזכיר שאם פרויד התייחס בהתחלה לחזרתו של הליבידו המודחק, כהסבר לתופעת ה- repetition compulsion, בהמשך דרכו הוא הדגיש את חשיבותו של המרכיב ההרסני ומעורבותו בדפוסים החזרתיים. עודפות המקשה על הנפש להתארגן. י' מספר שישב על החוף והבחין במרחק מה באישה יפה שהייתה באינטראקציה עם ילד. ילד לא שלה כנראה. נבוך מהתנהלותו המציצנית הוא מחליט בכל זאת לעבור ולהתיישב קרוב יותר אליה. ממקומו החדש הוא מופתע לגלות שהאישה מוכרת לו היטב. הוא היה איתה אפילו בקשר זוגי קצר בעבר. בזמן ש' תוהה, לאור מה שהוא מגדיר כמקריות, אם עליו ליזום ולחדש עמה קשר, למרות שהיו לו סיבות טובות להיפרד ממנה בזמנו, עולה אצלי שאלה אחרת. אני חושב על הרגע בו י' נמשך לדמות שהיא עדיין זרה לו מבחינתו. מכל הנשים בסביבתו הפיזית, ללא ידיעתו המודעת הוא הציץ דווקא באובייקט המוכר. משפטו של פרויד לפיו, מציאתו של האובייקט היא למעשה מציאה מחדש, מקבל פתאום משמעות קונקרטי מדי. איפה הפער בין הדומה לזהה? נדמה לרגע שהדיאלקטיקה הפנימית של י', בין אימהות לאבהות, לא מכוונת אותו לעבר מציאות מובחנת מספיק. אם יצריותו של י' מתעוררת באזור של הידבקות לאובייקט הפנימי, האינטימיות בחוץ עלולה אכן להיחוות כאינססטואוזית ומנפצת. לאור טבעם של יחסים פנימיים אלה, הזיקה בין יציאה לעולם לקריסה נפשית מתבהרת לי יותר. בהתקרבות לאבא, במציאות ובחדר הטיפול, עלינו בנוסף לשים לב לאיום שהמרכיב ההומוסקסואלי מעורר. אנסה כעת לשחזר את המפגש הבא בינינו. אני פותח את הדלת ומוצא את י' עומד כמנהגו למטה, כמטר משלוש המדרגות המובילות לכניסה. הוא נראה מיוסר ונבוך. בפנים, הוא מתיישב ומושיט לי קופסה מפלסטיק, "זיה בשבילך, ביצים מהמושב!" כיוון שהכין אותי לאפשרות זו אני לא לגמרי מופתע. אני מודה לו, פותח את הקופסה, נוגע בעדינות בביצים, ואומר: אטעם בשמחה!

י' מספר שהיה לו סופ"ש של תיקונים בבית. הטון שלו מעביר רושם שהוא מרוצה שהצליח להיזיז עניינים, אף שהוא מאשים את עצמו על כך שלא טיפל בדברים לפני-כן. הוא מספר שהיה אצל הרופא משפחה כדי לטפל בדלקות העיניים שלו, שקבע גם להיפגש עם חבר בהמשך השבוע, ושהוא כנראה יפרוש מלימודי הערב אליהם נרשם חודשים ספורים לפני-כן. "טוב אני מביא עכשיו רשימת פעולות, אבל אני עדיין רוב הזמן תקוע מול המסך ומעשן וויד. נמאס לי להיות עסוק במה שחושבים עלי. אני גם לא ישן הרבה." אני מתייחס לעשייה ולתחושת העמידה במקום, ומוסיף: "מצב שביר, אפרופו ביצים! אני זוכר שדיברת על המשאלה לתת לי לטעום מהביצים של המושב. דיברת על זה באותה שיחה בה סיפרת את החלום בו אנחנו שותים ביחד ואני מספר לך דברים אישיים, כשאתה שובר את הכוס ונשאר עם השברים. נדמה שנוצר כאן עכשיו משהו אינטימי ושביר." בזמן שאני אוסף שבירי חלום אלה, אני מופתע לגלות שההתנהגות שלי במפגש הנוכחי, כשנגעתי בביצים השבירות בתחתית הקופסה, דומה לתיאור של י' בחלום, כשהכניס את ידו לתוך כוס כדי לגעת בתחתית. נדהמתי ממשחק המראות שמתנהל בינינו. י' אומר: "לא ידעתי איך תגיב, אולי אביך אותך ולא תקבל את הקופסה, או שלא תרגיש בכלל שיש הבדל עם ביצים מהסופר. אז התלבטתי הרבה, הוצאתי והחזרתי כמה פעמים את הקופסה למקרר... כך אני." י' נע שוב בין ניסיונותיו לצאת החוצה, אלי, לבין האימה והאשמה המשתקות אותו. באותו הקשר אני מתייחס למבוכה, לחשש שאדחה את המתנה, ולאפשרות שלא אדע להבחין בין ביצה לביצה.

למרות העידוד שלי הדיבור של י' נהיה מהוסס ומקוטע יותר. אני מתקשה לקלוט רצף ועולות בי כל מיני אסוציאציות סביב מתן הביצים. יותר מההזנה והארוטיקה מעסיקה אותי בעיקר השבירות של המצב ושל החשיבה שלו. י' משתף אותי בצעד שעשה, למרות השעות שבילה מול משחק מחשב. הוא אומר בגאווה, "עברתי מהמיטה לכורסה", ונוגע בו-זמנית בכורסה בה יושב מולי. ואז, במעין הקלה שנוכר במשהו שרצה לשתף בו, הוא מספר על הנסיעה למושב אתמול, שהרשה לעצמו לנהוג מהר יותר מהרגיל. הכביש היה פנוי והוא ניצל את הזדמנות, האיץ והרגיש טוב עם זה. אני אומר: "התחברת לעוצמות, וזה מזכיר לי את מה שסיפרת לאחרונה, כשהמאמן שלך באומנות לחימה אמר שהעצמות שלו רועדות מתחת למגנים כשאתה מכה. היה נשמע שהוא מתפעל מהעוצמה ואומר לך בו-זמנית,

מזל שיש כריות כי היית יכול לשבור לי את העצמות. לגבי הנהיגה, מעבר לסכנה, נשמע שאתה מספר על ההנאה שבתנועה, האפשרות לשחרר ברקסים. "י' מאשר בנוגע לשחרור הברקסים, מדגיש שהוא מרגיש בטוח על הכביש המוכר, ומתעלם מהסכנה שבדבר. עם זאת, בניגוד לתוכן ולסיפוק שמבטא, הדיבור שלו נהיה קטוע יותר ואני מעיר: "נדמה שאתה מאיט עכשיו, בכורסה שלך כאן. מה עובר עליך?" י' אומר בהתפתלות: "כנראה שנהיה פקוק יותר בפנים, חושב על מה יהיה אחר כך, או מחר בין הפגישה כאן בבוקר למפגש שקבעתי בערב עם חבר. מה, אתמסטל כל היום?" בתגובה אני אומר: "כמו להיות בחלל ריק, לא ברור מה יותר מפחיד, הנסיעה או העצירה." שנינו משתתקים ומתוך האווירה הכבדה י' אומר: "מרגיש שעוברת על אבא תקופה קשה עם הדיכאון שלו לאחרונה." אני מתייחס לבדידות, לעובדה שהוא ואביו חולקים משהו ביחד ומשפיעים האחד על השני. י' רוצה כנראה להדגיש את השוני עם אביו ואומר: "כן אבל אני עושה דברים. כמו שקפצתי לרופא למשל, לא היה לי תור אבל נכנסתי לקופה וכשנתקלתי בו, הראיתי לו את העין שלי ואמרתי לו שאני צריך מרשם למשחה. הייתי צריך והלכתי. גם העישון אחר. אני לא נתקע עם המחשבות... אתמול לא נרדמתי, אז יצאתי וראיתי את הירח, גדול כזה. היה יפה כל כך, חשבתי שאנחנו עפים בחלל. בתקופה של ה-high היו לי תיאוריות כאלה, שכל מערכת השמש זזה ביחד, כשהשמש המנוע באמצע, ועפים לאן שהוא. היו לי הרבה מחשבות כאלה בעבר. חשבתי גם שאנחנו נשמות שהן זיכרונות, משהו מעבר לזמן ולמרחב. כל מיני תיאוריות נחמדות כאלה. נשמע אולי קצת משוגע?"

ניסיונו של י' להיחלץ מהדיכאון ולהפיק משמעות תופס ממדים גרנדיוזיים ומדאיגים. עם זאת, בחלל שלו, עם רכיבי ההזיה של מציאות אלטרנטיבית ואולטימטיבית, מסתמנת נקודה ממנה י' צופה במשאלה שלו לעוף עם מערכת השמש, להתאחד עם האם הכול-יכולה. הוא מקפיד על הבדל בינו לבין אביו, אך מזדהה כנראה גם עם בעל הביצים השבירות, אותן ניתן בכל זאת לתת במתנה. בפגישה הבאה מספר לי י' שבזמן ששתף כלים בבית, מעוצמת הלחיצה על הכלים שסיבן, כלי קטן נשמט לו מהידיים והתנפץ על הרצפה. העובדה ש'י מוסיף, "נוכרתי ישר בחלום אתך, עם הכוס ששברתי", מושכת את תשומת ליבי. יש בטח חשיבות לכך ש'י מתייחס לראשונה ביוזמתו לחלום שכבר עסקנו בו. מעבר לכך אין לו מה להוסיף מלבד העובדה שאהב את כלי הטחינה הקטן. אני מדמיין את השיחה האינטימית שלנו

בחלום שלו ושואל אותו, אפרופו אחיזה חזקה בכלים, אם זכורות לו חוויות של מגע מהילדות. י' מספר שאבא היה מצחצח לו שיניים חזק, כאילו רצה להיפטר מזה. הוא לא העלה זיכרונות אחרים ואני נשארתי עם שבירת הכלי. מה מעשה זה בא להמחיש? הדיכאון מתיש והפיתוי להמראה מאנית גובר. האם המסגרת הטיפולית מלחיצה מדי והוא נשמט לי ולעצמו מהידיים? הוא נזכר בחלום איתי והאסוציאציה שלי הובילה אותו למגע של אביו. על איזו אבהות מדוברת? אבא ממשי? ייצוג של אימא לא נגישה? אני רואה בהתקרבות לאביו מעין גשר מעל החור שנוצר בהכלה האימהית, אך מתואר גשר לא סבלני. המגע הלופת והמשמיט מתערבב כנראה עם רישום ההיעדר של האם. אמא בולטת אכן בהיעדרה בימים האחרונים, אם כי ניתן לדמיין, מאחורי זיכרון מברשת השיניים, מפגש לא מוכל בין פטמה לפה, תחושה מנפצת. זהו הטעם של ההיעדרות, ואין תיקון, אין אבהות כדי לחשוב את הזיקה לאמא. אין ידיים מתואמות בהחזקה ובשמירה של הכלי הקטן. השבירה הקונקרטיה היא המחשה, מעין חלום בפעולה שי' יכול לשחזר בהעברה, לספר, ואפילו להזכיר בשנית.

הזכרתי את ההפלה של בת זוגתו האחרונה כטריגר לכניסה של י' לתקופה של הרס עצמי רב. אני מניח שגם ההפלה הייתה עבורו המחשה של התנסות ראשונית שהמתינה לאפשרות להיות מוצגת, לזכות לסימבוליזציה. עם ההיריון וההפלה, פוטנציאל האבהות והביטול שלה, התעוררו לחיים תחושות הלא ניתנות להכלה. כלומר תחושות מפילות.

בהצגה זו התייחסתי לאבהות כמעטפת ראשונית המלווה את ההתקיימות הדיאדית. הצבעתי על היחס הפנימי של האבהות עם הממד האימהי, כשבדומה לקליפות בצל, שכבה מכסה על שכבה. במקרה של י' נוצרו חורים, תחושת כיליון שמתכתבת עם הקריסה הדיאלקטים בתהליך ההפנמה וההבניה של האובייקטים ההוריים. אולם יותר מכל, מעבר להמראות הספקולטיביות ולעוגן בתיאוריה, הדגשתי את האבהות כנושא שעולה, משתחזר ונחווה במפגש המתקיים בין ארבעת הקירות של חדר הטיפול. חדר שזקוק כאמור לשיפוצים מתמשכים.

"הילד בן שלושים... הוא מובטל מעבודה ואהבה"¹⁶ **מחשבות על גדילה, התפתחות נפשית ונרקסיזם** **בעקבות האנליזה של י'**

שרון שטרית

תחילה, אני רוצה להודות למיכאל, על הבחירה שלו להביא אנליזה שאינה "תחת המודל האשלייתי (המאפיין) הצגות מקרה רבות בהן מוצג מודל התפתחות לינארי, המובלט גם דרך ביטויים כמו... "מהחור השחור ללידה הנפשית" הנכספת ועוד " (שלקס, 2022). אי אפשר לחשוד באנליזה של י' בליניאריות, היא מפגישה אותנו עם חוסר אונים, חלקיות, עם ההכרה שלא לכל דבר בהכרח יש פתרון ועם הקשיים והמורכבות שהינם בליבה של המציאות הטיפולית ושל החיים בכלל. תחושות אלו של תסכול וחוסר אונים מתעוררות במיוחד בעבודה עם מטופלים אותם אנו חשים כלא מגיבים באופן מספק לטיפול או כאלו הנותרים תקועים ללא כל סימן להתפתחות ולשינוי, לעתים אף מידרדרים ושוקעים עוד יותר.

התדיינות זו היא הזדמנות לחשוב, דרך קטע האנליזה של י', על מטופלים אלו ובכלל על מה חוסם ומה חיוני עבור האפשרות לשינוי, התפתחות וצמיחה נפשית בטיפול כמו גם בחיים.

י', בחור בן 35, מתואר על ידי מיכאל כבעל "כישרונות רבים", יחד עם זאת "הקריירה שפיתח... לוותה בתנודות ובחוסר ביטחון שהכניעו אותו עם השנים, עד שהפסיק לעבוד לחלוטין". ובהמשך, במהלך האנליזה, מתואר ש"השגרה שלו מדאיגה, במיוחד כשנתקע ימים שלמים מול מסכים לבד בבית", שקוע בדיכאונות מתמשכים ונסוג אל קריסות תפקודיות חוזרות ונשנות.

השאלה שמעסיקה אותי בהתדיינות זו, עליה אנסה לענות, היא מה קורה שבחור מוכשר וצעיר זה "מובטל מאהבה ומעבודה", מתפקד על אש נמוכה מאד, במובנים רבים לא חי, מה הסיפור?

¹⁶ 1. מתוך השיר "מהרי נא" מילים ולחן אהוד בבנאי

אפרום שלושה 'חוטמים' מתוך החומר הקליני, הפעילים בנפשו של י' ובטיפול ולופתים אותו באופן כזה שלא מאפשר לו לזוז, להתפתח וְלְגְדוֹל. ההפרדה ביניהם היא לצרכים דידקטיים, הם כרוכים זה בזה ומשפיעים זה על זה:

1. המערך ההגנתי- הנרקסיזם
2. יחסי העברה-העברה נגדית (קשורים לנרקסיזם)
3. הזדהויות לא מודעות לוכדות עם האב ועם האם.

המערך ההגנתי - נרקסיזם רודני

והאופנים בהם הוא בא לידי ביטוי ביחסי העברה- העברה נגדית

מיכאל מתאר את המפגש הראשוני עם י' -

"אני פוגש גבר רגיש וכריזמטי שחש הקלה לספר ולבכות מצד אחד, ומביע הסתייגות רבה לגבי האפשרות להיחלץ ממצבו... טיפולים ותרופות לא עזרו, וכך מסתמן לו גם הטיפול החדש שנמצא מבחינתו על זמן שאול".

י' מתחיל טיפול ולא באמת מאמין שהטיפול יכול לעזור לו, רואה את הטיפול הנוכחי כמו כל הקודמים, כרוניקה ידועה מראש של כישלון, עדיין לא התחיל וכבר חושב על הסיום, מה המשמעות של עמדה נפשית זו?

בעקבות "הקשיים שבעבודה האנליטית עם הנוירוטים" אומר פרויד ב'הצגת הנרקסיזם' (1914) "נדמה היה כי התנהגותם הנרקסיסטית הציבה את אחד הגבולות להשפעה עליהם". הנרקסיזם של הנוירוטים, כלומר של כולנו, אומר פרויד, מציב מחסום, בונה שריון מפני ההשפעה של האחר, לרבות ההשפעה של המטפלת/טיפול ומהווה את אחד הכוחות העקשניים ביותר שמנהלים מאבק בטיפול.

ומדוע שהנרקסיזם יציב גבול בפני ההשפעה של האחר? "אגואיזם חזק", אומר פרויד (שם), "מגן מפני מחלה", אגואיזם, נרקסיזם חזק משמש כהגנה מפני מחלה, כלומר, הגנה ממגע עם כאב, חוסר אונים, תסכול, קושי, כישלון ופגיעה. אנדרה גרין (1969), בהמשך לפרויד, מתייחס לכך שהנרקסיזם עסוק בפונקציה של לסתום את החורים אשר חושפים את היותנו פגיעים ולא מוגנים. מה הם החורים? כל אינספור המצבים בהם אנו פוגשים את פגיעות וארעיות קיומנו- תלות, צורך, נזקקות, חסר, קנאה, אי וודאות, מחלה, מוות- כל אותם מצבים

בהם נחשפת עובדת היותנו חסרי אונים ועם שליטה מאוד מוגבלת בחיינו. פעולתו של הנרקסיזם היא לסתום את החורים, כלומר, לסלק, לסגור, לסגת מפני כל מה שחושף את היותנו חסרים ופגיעים, ובאופן זה להחזיר לעצמנו את תחושת השלמות, את אשליית הכל יכולות, האומניפוטנטיות.

כשאני מדברת על נרקסיזם בדיון זה, המשמעות המרכזית של המושג הינה הגנה, הקיימת במערך הנפשי של כולנו, וחותרת ללא הרף לשמירה על אשליית כל יכולות. אופני הפעולה לשימור אשליה זו – הסתימה, הנסיגה והסילוק של כל מה שחושף את היותנו חסרים ופגיעים – אינם מודעים לאדם ולובשים תצורות שונות ומגוונות. כך למשל, ברובד גלוי ומוצהר י' פונה לטיפול ואפילו נענה להצעה של מיכאל לאנליזה, ובו זמנית ברובד סמוי, לא מודע, פועלת אשליית כל יכולות שכמו אומרת – אף טיפול לא עוזר... אני כזה משהו/לא משהו, שאף אחד לא יכול עלי, אף מטפל לא יכול לעזור לי. רוח מגלומנית סמויה מנשבת בין מילים אלו וכמו לוחשת בעיקשות "אין עלי", בכל המובנים, וגם "אין כניסה". באופן זה פועל הנרקסיזם לסילוק האפשרות של י' להיות מושפע, מטופל ונעזר. עצם ההזדקקות או הניתנות להשפעה הן פגיעות נרקסיסטיות, מערערות על אשליית הכל יכולות.

המעבר לאנליזה ובמיוחד לאחר הוספת הפגישה הרביעית, מגבירים, אומר מיכאל, "את תחושת המשמעות בקשר הנרקס בינינו" ומיד אח"כ מתאר כי "השגרה שלו מדאיגה, במיוחד כשנתקע ימים שלמים מול מסכים לבד בבית". ברובד האחד מתאר מיכאל, בעקבות המעבר לאנליזה, 'תחושת משמעות בקשר' וברובד אחר נסיגה ממושכת של י' מקשרים אל המסכים ולייאוש. י' אמנם מתחיל אנליזה אבל הרוח המגלומנית העיקשת שולטת בתוכו ובו, לא באמת מאפשרת כניסה ושולחת אותו במהרה לזרועותיו הלופתות ו"הבטוחות" של הייאוש, שמצד אחד יש בו סבל רב ובו זמנית גם פיתוי – בויתור שבייאוש לא נדרש כל מאמץ, "מעין הצהרת פוס לא משחקים" שמשחררת אותו מהמתח הכרוך במשחק ובחוקיו, בחיים, אז יכול לחזור לבועה האשלייתית של חיים בלי כבלים, בלי מתחים, בלי חוקים, שקט.

אופני הפעולה של הנרקסיזם החותר לסלק את מה שיכול לערער על כל יכולתו ובמיוחד את תחושת חוסר האונים, נוכחים גם ביחסי העברה-העברה נגדית. כך כותב מיכאל –

"יחד עם תחושת הפגימות וחוסר האונים, רגישותו האסתטית מגייסת אותי ואני לא מתקשה להזדהות עם דמעותיו, לאמץ אותו בליבי. אם הוא מציע לתקן דברים בקליניקה אנחנו צוחקים, אך אני שומע גם את הביטול של הדבר. בזמן שהוא מצטייר כפוטנטי אני מזהה עם הצד הפגום שלא יכול ממש לעזור לו".

היפוך היוצרות, היפוך התפקידים, הוא אחד האופנים בהם הנרקיסים פעיל ביחסי העברה וביחסים בכלל. באמצעות היפוך התפקידים, כפי שמתאר מיכאל, תחושת 'הפגימות', הקטנות, חוסר האונים מסולקת ומושלכת על האנליטיקאי ואילו תפקיד "המתקן", "המטפל", הפוטנטי מיוחס למטופל. השלכת הפגימות על האנליטיקאי משמעה שהאנליטיקאי נחוה על ידי המטופל כפגום, ועל כן לא באמת אפשרי להישען עליו, אין באמת על מי לסמוך. מדובר בהעברה שלילית שקטה וסמויה ועל כן גם חמקמה. באופן זה, פועל הנרקיסים לעתים בתחום רב וחשוב לציין שמבלי לשאול את האדם ומבלי שהוא יהיה ער אליו, "לקלוקל" האנליטיקאי וכך גם לסילוק כל אפשרות של להישען עליו באמת, להכניסו פנימה ולאפשר עבודה נפשית עם עצמו ופגימותו.

תחושת הייאוש לא מרפה.

בשנה השנייה "לא רק שגלי הדיכאון באים וחולפים, מורגש גם שהשקיעות בדיכאון מעמיקות ומתארכות עם הזמן". י' נסוג מהחיים, מיחסים וממגע "לא מוצא כוחות לתקשר איתו", אומר מיכאל, ובמצב מדוכא ותקוע זה, מציע לו לפנות לפסיכיאטר, אולם גם הטיפול התרופתי אינו משפיע.

"אני מתרשם מעצמתה של מערכת ההגנות", אומר ג'ון שטיינר (1993), "שֶׁבְּפִעוּלָתָהּ ניתן להבחין באנליזות תקועות אלו" (עמ' 32) ומכנה מערכות אלו "מסתורים נפשיים". הכוונה, לארגונים הגנתיים כל יכולים, נרקיסים, המשמשים מקום מפלט ומחבוא מחרדות, מכאב נפשי, ממגע מאיים עם האנליטיקאי ומהמציאות, המחיר- בידוד, קפיאה על השמרים ונסיגה. "אחד ממאפייני המסתור ... הוא האופן שבו ההימנעות ממגע עם האנליטיקאי היא בו בזמן גם הימנעות ממגע עם המציאות, או אז משמש המסתור כאזור בנפש שבו אין צורך לעמוד מול המציאות, שבו פנטזיה וכל יכולות יכולות להתקיים באין מפריע ושב הכל מותר" (שם, עמ' 32).

קטע העבודה שמביא מיכאל, שבוע בסוף השנה השנייה של האנליזה, מאפשר לנו לראות מקרוב עד כמה עיקש ורודני הנרקיסים בנפשו של י' וכן להמשיך

להתחקות אחר האופנים בהם הנרקיסזים משתמש באנליטיקאי ביחסי ההעברה-
העברה נגדית, זיהויים מאפשר לנו ללמוד על דרכי פעולתו. בחוויית העברה נגדית
אני מתייחסת ללחץ הסמוי המופעל על המטפל לפעול בדרכים מסוימות (פלדמן,
1989), שמהן ניתן ללמוד, כפי שאראה בהמשך, גם על היחסים וההזדהויות של
י' עם הוריו.

זום אין לפגישות מהשבוע שאותו מתאר מיכאל-

"י' חוזר ואומר שהוא מקולקל, ששום דבר לא עוזר, ושהוא לא מוצא טעם
בטיפול שלו. מתוך הייאוש שלי אני שואל אותו בשלב מסוים אם הוא לא ראה
משהו יפה לאחרונה, משהו שמצא חן בעיניו. רק אמרתי ואני מתכווץ בפנים,
כי שאלה זו נשמעת גם מאשימה..."

מיכאל מתאר בכנות את חוסר האונים שלו למול הייאוש של י' והקושי לעזור לו.
"כאן חשוב להכיר", אומר שטיינר (שם) "כי האנליטיקאי לעולם אינו יכול להיות
צופה לא מעורב, הואיל ובמידה זו או אחרת הוא תמיד מגויס להשתתף בשחזורים
בפעולה (enactments) במהלך העברה". ברגע של חוסר אונים ורע מיכאל מגויס
על ידי הנרקיסזים לסילוק התחושה הרעה ושואל את י' אם אולי ראה משהו
יפה לאחרונה. י' 'קופץ על המציאה' ומְסַפֵּר, מְסַפֵּר ימים לאחר מכן, על "משהו
יפה שראה לאחרונה", מתאר "שישב בגינה הציבורית והסתכל על הציפורים.
הוא הסתקרן ושיעשע אותו לגלות שלכל זן יש דרך משלו להשתכשך בבריכה
של הגינה".

המהלך המתואר מתחיל בלחץ סמוי שמופעל על המטפל לסלק את חוסר האונים,
את תחושת אין המוצא, את הרע והמכוער ומסתיים 'בהצלחה'- בסילוק התחושה
הרעה, בהיזכרות של י' במשהו יפה, 'משתכשכים בבריכה', שאפשר לשמוע גם
'כמשתכשכים בבריחה'. enactments אלו של האנליטיקאי הינם בלתי נמנעים, באופן
זה אומר שטיינר "המטופל משתמש באנליטיקאי כדי שיסייע בבניית מקלט שבו
יוכל להסתתר...מחרדות שאינו יכול או אינו מוכן לשאת" (שם, עמ' 33).

במאמר מוסגר- באמירה של י' בתחילת הפגישה "ששום דבר לא עוזר...שלא
מוצא טעם בטיפול", יש גם מהתלונה, שהיא תופעה רווחת בקליניקה העכשווית.
התלונה על הסבל, שמעורבב גם זעם, כמו אומרת- זה לא אמור להיות ככה,
לא ככה הבטיחו לי שיהיה, בבסיסה מצויה אשליית כל יכולות לפיה המציאות

אמורה להתארגן ולהסתדר בדיוק כמו שאני רוצה וכאשר זה לא קורה המטפל מואשם, לרוב באופן עקיף, כגורם לכך ומופעל עליו לחץ/תביעה 'לארגן', 'לסדר' כך שלא יהיה רע.

ובחזרה לתנועה בהעברה-העברה נגדית. י' מדבר על ציפורים, ובהמשך השבוע מיכאל מספר ש"תוך שילוב של תקשורת לא מודעת עם עצמי ועם י"י הוא מכניס לקליניקה פריט אמנותי שיצר אביו, ציפור. מה המשמעות של אקט זה בעולמו של י'? אחד הדברים שאנו עסוקים בהם בהקשבה פסיכואנליטית היא לתגובות, בעיקר הלא מודעות, של המטופל להתערבויות ולאקטים שלנו. וכך מתאר מיכאל את ההמשך-

"מסמן שהוא שם לב לשינוי (לציפור) ואומר שנזכר בחלום. זה חלום אתך. אתה מספר דברים אישיים ואנחנו שותים ביחד. בסוף אני מכניס אצבע לכוס, כאילו אני רוצה לגעת בתחתית ומתוך הלחץ על הדפנות, הכוס מתנפצת. אני אוסף את השברים, מחפש איפה לזרוק אותם."

י' שם לב לשינוי, להכנסת הציפור, ובתגובה נזכר בחלום. מיכאל מזמין אותו לאסוציאציות, אולם י' לא ממש נענה לכך. החלום נותן ביטוי לתהליכים סמויים שמתרחשים כבר זמן מה ביחסי העברה-העברה נגדית (O'Shaughnessy, 2004), לכן זה לא באמת משנה אם נחלם לפני או אחרי אירוע הכנסת הציפור. נראה שברובד לא מודע י' פירש את הכנסת הציפור לקליניקה כמחווה אישית עבורו וכביטוי לחשיפת "דברים אישיים" מצד מיכאל. פירוש זה, שיכול להיות השלכתי לגמרי, לפיו הכנסת הציפור היא מחווה מיוחדת עבורו, מזין אצל י' את הנרקיסים, את תחושת המיוחדות ובשפת הסלנג "מרים לו", אז הוא מרגיש מעל, כבר לא במיקום של המטופל וההבדלים בינו לבין המטפל מטשטשים. כך, בחלום, מיכאל כבר לא יושב על כיסא המטפל אלא מורד אל כיסא החבר, "שותים ביחד", לא עוד א-סימטריה, מיכאל שבחלום "מספר דברים אישיים", לא עוד אי-הדדיות בקשר, כבר לא מדובר ביחסי מטפל-מטופל, אלא יחס חברי. טשטוש תפקידים זה פועל להחלשת המטפל והמיכל הטיפולי ובהמשך החלום אומר י' ש"רוצה לגעת בתחתית ומתוך הלחץ על הדפנות הכוס מתנפצת". היחלשות המיכל הטיפולי מזינה אף היא את הנרקיסים של י', הוא מתמלא בעוצמות כל יכולות, ארוטיות משהו, המשפריצות לכל עבר, "אין עליו", אף אחד לא יכול להכיל אותו, המיכל

מתנפץ. לאחר מכן, י' "אוסף את השברים", בעצמו, גם כאן, לא פונה למטפל אלא להחזקה עצמית ואצל מיכאל מתעורר הספק שיתכן שי' "לא יכול להיות המקבל", לא יכול להיות בעמדת הנזקק, המטופל.

אפשר היה להמשיך להקשיב מקרוב לתנועת העברה-העברה נגדית בפגישה, אולם, מפאת קוצר היריעה לא אוכל, אך הרעיון העיקרי הינו שהנרקיסזם חותר ללא הרף לא להיות במגע עם היותו של י' מטופל, נזקק, ועוסק ב"לזרוק את השברים" ובלטשטש את ההבדלים ואת התפקידים- את המסגרת על כלליה, את הא-סימטריות שמשמעה שכאן מדברים ומתבוננים על חייו שלו ועל סבלו. על האנליטיקאי מופעל לחץ חזק, סמוי, חוזר ונשנה, להיות מגוייס לשירות המערך ההגנתי הנרקיסטי, ביום האנליטיקאי לטשטוש תפקידים/גבולות זה, הינו בלתי נמנע וכפי שאראה עוד רגע, נראה שמהווה גם חזרה על היחסים של י' עם אביו.

מבחינה קלינית, עבודה עם נרקיסזם משמעותה להכיר את האופנים בהם הוא פעיל בנפשו של האדם, לזהות את הרגעים בהם הוא מתעורר, לרבות ביחסי העברה-העברה נגדית, ואת הצורות ההגנתיות אותן הוא לובש; לברר מפני מה הוא מגן, ואז לעזור לשאת את החרדה שכרוכה בלהיות במגע עם הפגיעות, הנזקקות, החסר. באופן זה מתבססת אט אט היכולת לשאת את מצבי הערעור, החרדה וחוסר האונים, אותם מצבים שהנם בלתי נסבלים לנרקיסזם אך חיוניים לכל אפשרות של גדילה והתפתחות.

"Never being absent it cannot be thought" אומר אנדרה גרין (1975, עמ' 41), בהמשך לתיאוריה של ביון על החשיבה (1967); כל עוד הנרקיסזם סותם את ההיעדר, החור, מסלק את מה שמתסכל, לא אפשרי לחשוב ועל כן לא תוכל להתרחש למידה, התפתחות או שינוי. ללא מגע אמיתי של י' עם נזקקותו וחולשתו, ללא האפשרות להיות בעמדה הנפשית של ההינתנות להיות מטופל, לא תתאפשר תזוזה, יישאר תקוע.

העמדה הנפשית של היות מטופל באה לידי ביטוי גם במוכנות/אי מוכנות שלו להתעניין בחלק שלו במצבו, להתעניין בכוחות בנפשו, שבאופנים לא מודעים, פעילים במצב בו נמצא. ללא פתח לאזור הזה, להתעניינות בחלק שלו באומללותו, לא תתרחש תנועה בנפשו ובטיפול.

מה ניתן ללמוד מיחסי העברה-העברה נגדית, כמו זה של טשטוש והיפוך התפקידים, על יחסיו של י' וההזדהויות הלא מודעות שלו עם הוריו? לכך אתייחס בפרימת 'החוט' השלישי-

הזדהויות לא מודעות לוכדות עם האב והאם

מי האם? מי האב?

מיכאל פותח את הצגת המקרה עם שאלת חוץ ופנים, המעסיקה את הפסיכואנליזה מראשיתה- "האם הכוונה להורים כפי שהם נתפסים במציאות החיצונית או לאובייקטים מופנמים". שאלה זו מהדהדת את התיאוריות של פרויד על הפיתוי הממשי (1895) והמשאלה (1897), אשר בשונה מהתפיסה הרווחת הן לא שללו או ביטלו אחת את השנייה, אלא הוסיפו, כל אחת מהן, נדבך בהבנת הסיבות ליצירת הנוירוזות, התופעות הקליניות. בהתבסס על פרויד ובהמשך לדבריו של מיכאל חוץ ופנים שזורים האחד בשני, ההורה המציאותי שזור בדמות המופנמת שלו, באופנים שלא ניתן לדעת אותם מראש אלא רק בדיעבד. חשוב לציין שההורים וְכָלֵל האובייקטים שבנפשנו, הינם תמיד תוצר של כל המְסַנְנֹת- ההגנות, ההדחקות, השלכות, ההעברות וכו'. משתמע מכך, שאין לנו יכולת לפגוש האחד את השני באופן ישיר או בלתי אמצעי אלא באמצעות ההבניות הנפשיות. באנליזה, הכרות מעמיקה עם המערך ההגנתי, פרישת ההזדהויות המקובעות הלא מודעות עם ההורים ופרימתן, מאפשרת אט אט מפגש קרוב ואמיתי יותר של האדם עם עצמו ועם סביבתו, לרבות מי אלו הוריו. במהלך תהליך אנליטי דמות האב ודמות האם, כמו גם העצמי, מקבלות עומק ומורכבות, התפיסה החד מימדית, הליניארית, שאיתה לעתים מתחילים טיפול, תקבל עומק, רב מימדיות, באופן זה, אפשר לומר, תהיה קרובה יותר לאמת.

ומילה על אבהות. לאקאן (1959-60) בעקבות פרויד מבחין בין האב המציאותי, החי, לבין פונקציית האב, החוק. כיוון זה של תפיסת האבהות כפונקציה מהדהד גם את דבריו של מיכאל. פונקציית האב היא סימבולית וככזו קיימת (או לא קיימת) הן אצל האב והן אצל האם, מדובר בפונקציה בתוך נפשנו של חוק, הפרדה, גבול, איסור, ריסון, בלימה וסירוס. ומה יחס הנרקיסים לפונקציית האב?

קיומו של נרקסיזם חזק- שמטבעו מתנגד לכל מה שמערער על אשליית הכל יכולות שלו, כל מה שמפגיש עם החסר, הגבול- יכול להוביל להסתבכויות ולהתקוממויות כנגד פונקציית האב, הסירוס, כפי שניתן לראות במקרה של י' ובכלל בתרבות בה אנו חיים ויחסה אל הגבול והחוק. אולם קצרה היריעה...

אז מה ניתן ללמוד מיחסי העברה- העברה נגדית על דינמיקת היחסים של י' עם הוריו?

כאמור, ביחסי העברה- העברה נגדית בולטת אצל י' חתירתו של הנרקסיזם להיפוך היוצרות, כך הוא מתמקם שוב ושוב כמי שמתגייס "לתקן" את הקליניקה/ מיכאל, להזין אותו בביצים טריות (טובות יותר מהסופר, סופר-סופר) וכו', באופן זה המטפל/הורה, בפנטזיה הלא מודעת, הופך למטופל/ילד והמטופל/ילד הופך למטפל/הורה. דינמיקה נרקסיסטית זו ביחסי העברה-העברה נגדית נראה שמשחזרת את יחסיו של י' עם אביו שמצטייר כאדם חלש, נזקק, "מופנם ומדוכא", כזה שי' עסוק בלטפל בו ולהזין אותו. כך למשל, הוא מספר "על אביו שנשאר לעיתים לבד בבית הַיָּשָׁן. הוא רוצה לבשל לאבא, למלא לו את המקרר לימים בהם לא יוכל להגיע (בשל האנליזה) למושב". כך, מְצִיב י' את הטיפול שלו כמפריע לטיפול באב, "נוצרת דינמיקה", אומר מיכאל, "לפיה עלי אולי להרגיש אשמה שי' נשאר בעיר של האנליזה" ולא נשאר לטפל באביו. מה משמעות דינמיקה זו? נראה שמיכאל ברגישותו להשלכות המטופל קולט בתוכו רכיב אשמה מתוך עולמו של י', שמרגיש שלטפל בעצמו, לצאת לדרכו, משמעו להפקיר את האב ומרגיש אשמה על כך. באופן זה נחשפת הזדהות לא מודעת של י' עם אביו, לפיה להתפתח ולגדול משמעו לפגוע באב, לבגוד בו.

מה מקורותיה של הזדהות זו? אנחנו לא יודעים... האם מדובר באב המציאותי שאינו משחרר את בנו לדרכו, שלופת אותו בכבלים סמויים של אשמה, בגידה, על כל צעד שעושה לכיוון נפרד, אחר? או שאולי מדובר בדוליואציה של י' ביחס לאביו, כחלק מיריבות אדיפלית, המקטינה את האב, הופכת אותו לחלש ופגום ועל כן זקוק לו?. האב המציאותי שמבצבץ מהטקסט עובד, בונה, מחזיק משק, מפרנס, גם את י', אולם ממוקם בעולמו של י' כלא פוטנטי בעליל. מה משרת מיקום אימפוטנטי זה של האב בעולמו של י'? האם מיקום האב כאובייקט חלש, כזה הזקוק לעזרה, משרת את הנרקסיזם ומשמש עבור י' כהצדקה להימנע מלצאת

אל העולם על תסכוליו, קשייו וחרדותיו? באופן זה הטיעון "אבא צריך אותי" יכול לשמש כהצדקה להימלט מכל קושי אל הבועה/המסתור הנפשי של הבית, עם המסכים והוויד.

בשלב זה באנליזה אנחנו לא יודעים מה המקורות ומה הם החוטים הלא מודעים שטוו מארג הזדהות זה לפיו להתפתח משמעו להפקיר את האב, קונקרטי ומטפורית. כל אחת מהאפשרויות שציינתי, וישנן נוספות, יכולה להיות פעילה בנפשו, ויתכן שכולן גם יחד לופתות אותו ללא היכולת לנוע. אולם הדגש הוא על כך שברגע הנוכחי באנליזה אנחנו לא יודעים ועל כן "אנחנו נוהגים", אומר פרויד (1937), "כמו המשרת של נסטרוי אשר תשובה אחת ויחידה היתה בפיו על כל מה שנשאל: 'הכל יתבהר במהלך הדברים' " (עמ' 232). זיהוי הזדהות זו, שאינה מודעת למטופל, פרישתה במהלך האנליזה, גילוי האופנים השונים והמגוונים בהם היא מופיעה בחייו בכאן ועכשיו, ביחסי העברה וביחסיו בכלל, תבהיר את מקורותיה ובעיקר תאפשר לי' אט אט פחות להזדהות איתה ולבחור, ממקום משוחרר יותר, את האופן בו היה רוצה להתנהל.

היכן מופיעות תצורות נוספות של הזדהות זו שלפיה לגדול, להתפתח זה פוגע? בחזרה לחומר הקליני.

האם, לדברי מיכאל, "מצטיירת כדומיננטית, מרשימה ומוערכת. היא מגיעה מרקע סוציו-אקונומי נמוך, השיגה השכלה גבוהה ועודדה את ילדיה להיפתח לעולם. במקביל, לאורך הטיפוס בסולם החברתי האם ניתקה קשרים והשאירה את עברה מאחור... הריצה המתמדת שלה קדימה, גובה מחיר ומזיקה לקרוביה". האם מתוארת כמי שהצליחה והתפתחה, כזו שנמצאת ב"ריצה מתמדת קדימה" אולם ההצלחה וההתפתחות מסוכנות, גורמות לנזקים. 'להתפתח זה פוגע' חוזר גם ביחס לאם, נראה שבנפשו של י' להתפתח ולגדול כמו שאמא עושה זה מסוכן, גורם נזק לאנשים הקרובים.

במאמר מוסגר-

במהלך הקריאה של החומר הקליני חלפה אצלי המחשבה שהאם ממוצא מזרחי, פניתי למיכאל ושאלתי אותו והוא אישש זאת. האם מתוארת כמי ש"השאירה את עברה מאחור", אמנם הצליחה להיחלץ מהמיקום הסוציו-אקונומי הנמוך ולהתקדם

בסולם חברתי והמקצועי ויחד עם זאת היא ניתקה לגמרי את הקשרים מעברה ומהמקום ממנו באה. מדוע התנתקה כך האם? אנחנו לא יודעים... אחת ההשערות נוגעת לטראומה המזרחית- בה אני עוסקת בשנים האחרונות- המתייחסת להשלכות הנפשיות, הבינדוריות, של אי השוויון, הדיכוי והגזענות הממסדיים, שהיו נהוגים בעשרות השנים הראשונות לקום המדינה כלפי יוצאי ארצות ערב והאיסלאם, הים התיכון והבלקן. אחד הדברים שחזרו בקליניקה אצל מטופלות ומטופלים מזרחים, כל אחד ואחת בדרכה הייחודית, היה קיומו של מלכוד הזדהויות לא מודע, לפיו קיימת האדרת 'אשכנזיות' הנתפסת כאיכותית, שווה, עליונה, אליה רוצים להשתייך, ואילו 'המזרחיות' נתפסת כפגומה, לא שווה, בזויה, נחותה, ממנה מתנתקים ומתנערים בתצורות גלויות וסמויות. מלכוד זה, המלווה, לעתים, בזעם ושנאה על הנחיתות, אינו מודע, עובר בין הדורות ולופת את האדם בצורות ובעוצמות שונות. אחת ההשערות ביחס לאמו של י' הינה ש"להשאיר מאחור" את עברה למול "הדהירה קדימה" בסולם חברתי מקצועי, אל מה שנחשב 'האשכנזיות' הינה תצורה של מלכוד הזדהויות זה. להתקדם משמעו למחוק, לשלול את המזרחיות, את המקום ממנו באה. אם כן, כיצד מלכוד זה משפיע על י'? יתכן שהמלכוד בו נתונה האם הנו אחד המקורות להזדהות של י' לפיה להתקדם זה לפגוע, להתקדם משמעו למחוק, להפקיר, "להשאיר מאחור" את המשפחה, המקום ממנו באה. יתכן גם שי', כמי "שנותר מאחור", מהווה מיכל להשלכות האם, לכל מה שהיא באופן לא מודע מתנתקת ממנו- הפגיומות, הנחיתות, הקלקול וּמְזֻדָּה איתן. מדובר בהשערות... המטרה כרגע היא לפתוח את נפשנו, המטפלים והמטפלות, לאפשרות לקלוט תדרים העולים בטיפול וקשורים לאפקטים של הטראומה המזרחית.

בחזרה אל החומר הקליני. הלא מודע מופיע בחזרות, ואם רוצים להקשיב ללא מודע תשומת הלב תהיה, בין היתר, למילים, לתכנים ולדינמיקות היחסים שחוזרות.

פגישה אחרונה בשבוע, מה חוזר?

י' מספר "על הנסיעה למושב אתמול, שהרשה לעצמו לנהוג מהר יותר מהרגיל. הכביש היה פנוי והוא ניצל את הזדמנות, האיץ והרגיש טוב עם זה". לרגע היה אמא, זו שרצה מהר ו"דוהרת קדימה". מיכאל בתגובה אומר "התחברת לעוצמות, וזה מזכיר לי את מה שסיפרת לאחרונה, כשהמאמן שלך באומנות לחימה אמר שהעצמות שלו רועדות מתחת למגנים כשאתה מכה. היה נשמע

שהוא מתפעל מהעוצמה ואומר לך בו-זמנית, מזל שיש כריות כי היית יכול לשבור לי את העצמות...". י' מאיץ "דוהר קדימה" ונראה שמיכאל מגיב בדאגה, העוצמות יכולות לפגוע "לשבור את העצמות".

מעניין לחשוב מדוע עוררה "הדהירה קדימה" של י' דאגה? אני משערת שגם כאן, מיכאל רצפטיבי להשלכות המטופל, קולט רכיב של מסוכנות בנפשו המקושר אצל י' להתקדמות ולהתפתחות. עבור י' לנסוע מהר, להאיץ, להתחבר לעוצמות, משמעו להיות אמא, ולהיות אמא זה לא דבר טוב, זה מסוכן, גורם לנזקים לאנשים קרובים. כל עוד י' לכוד בהזדהות לא מודעת זו, שלפיה התפתחות זה מסוכן, פוגע, התפתחות זה להיות אמא מזיקה, הוא ייסוג אחורה בשל החרדה, האשמה ותחושות הבגידה שיתעוררו אצלו. ואכן, מיד לאחר מכן מופיעה הנסיגה- "הדיבור שלו נהיה קטוע יותר" והוא אומר: "חושב על מה יהיה אחר כך...אתמסטל כל היום?". נסוג לאלחוש העצמי, למסתור הנפשי של הוויד והמסכים, אז כבר לא במגע עם החרדה, תחושת הבגידה והאשמה ובהמשך, שב לזרועות אביו ולדיכאון הבטוח ולבסוף צולל אל "ה-high", אל השיגעון והמגלומניה. נראה שההשתגעות כאן פועלת כהגנה מלהיות במגע עם החרדות והתחושות הקשות הנלוות להתפתחות ולגדילה.

קטע האנליזה של י', שבוע בשנה השנייה, חושף תצורות שונות בהן חוזרת שוב ושוב ההזדהות של י' לפיה להתפתח משמעו להפקיר את האב, לפגוע, לבגוד; להתפתח משמעו להיות אמא שנמצאת ב"ריצה מתמדת קדימה", כזו שמשאירה מאחוריה אב חלש ומדוכא ואת ילדיה ומתנתקת מעברה ומהמקום ממנו באה; להתפתח ולהתקדם זה מסוכן.

לקראת סיום הצגת המקרה, מיכאל, במבט לאחור על סיבת הפניה של י' לטיפול, כותב "ההיריון וההפלה, פוטנציאל האבהות והביטול שלה, התעוררו לחיים תחושות הלא ניתנות להכלה, כלומר תחושות מפילות". ובאותו כיוון אפשר לומר שעצם ההתעוררות לחיים- ההיריון, האבהות, מימוש הקריירה, לימודים וכו'- היא זו שלא ניתנת להכלה, מלווה בתחושות קשות של בגידה, פגיעה, אשמה, מסוכנות וחרדה, אותן מתקשה לשאת, אז מתעורר הנרקסיזם בעוצמה, לסילוק התחושות הקשות וי' נסוג לווידי, למסכים ולשיגעון, המחיר- בידוד, קפיאה על השמרים, אין חיים.

כל עוד י' לכוד בתוך הנרקיסים והזדהויות לא מודעות אלו, המקובעות בנפשו ולופתות אותו, לא יוכל לזוז וינסה לחבל, באופנים לא מודעים, בתהליך האנליטי ובאפשרות שלו להיות מטופל ובכל מה שיש בו פוטנציאל להתעוררות לחיים, לתנועה ולהתפתחות. הכרות חוזרת ונשנית של י' עם האופנים בהם הנרקיסים פעיל בנפשו, זיהוי ההזדהויות, חקירתן ופרימתן, יאפשרו לו אט אט להיות פחות מופעל על ידן, ולהתחבר אל עצמו שלא מתוך המקום הלכוד, אז יוכל לגלות יכולות ואפשרויות חדשות, להתעורר לְחַיִּים.

רשימה ביבליוגרפית

1. ביון, ר', וילפרד. (1967). תיאוריה של חשיבה. בתוך: במחשבה שניה. ת"א: תולעת ספרים, 2003.
2. פלדמן, מייקל. (1989). תסביך אדיפוס: ביטוייו בעולם הפנימי ובסיטואציה הטיפולית. בתוך: תסביך אדיפוס היום- השלכות קליניות. עורכים: בריטון רונלד, פלדמן מייקל ואושונסי עדנה. תרגום מאנגלית: אמיר עצמון. ת"א: תולעת ספרים, 2020.
3. פרויד, זיגמונד וברויאר, יוזף. (1895). מחקרים בהיסטוריה. תרגום: מרים קראוס. צפת: ספרים, הוצאה לאור / קוגיטו, 2004.
4. פרויד, זיגמונד. (1914). הצגת הנרקיסים. בתוך: זיגמונד פרויד- מבחר כתבים, א. עורך: ד"ר ערן רולניק. תרגום מגרמנית: דנית דותן. רסלינג, ת"א, 2007.
5. פרויד, זיגמונד. (1937). הבניות באנליזה. בתוך: הטיפול הפסיכואנליטי. ת"א: עם-עובד, 2002.
6. שטיינר, ג'ון. (2011). החרדה שבהיראות: גאווה נרקיסיסטית והשפלה נרקיסיסטית (עמ' 59-76). בתוך: לראות ולהיראות: להגיח ממסתור נפשי. עורכת: יעל חנין. תרגום מאנגלית: יאיר לוינשטיין. ת"א: תולעת ספרים, 2015.
7. שטיינר, ג'ון. (1993). תיאוריה של מסתורים נפשיים (עמ' 29-44). בתוך: מסתורים נפשיים. עורך: רובי שונברג. תרגום מאנגלית: יאיר לוינשטיין. ת"א: תולעת ספרים, 2017.
8. שלקס, אלינה. תחנות בויה דולורוזה של הסוף הטוב דיו. הרצאה בחברה הפסיכואנליטית בישראל 15.11.22.

9. Freud, Sigmund.(1897). Letter to Wilhelm Fliess. SE 1:173-280.
10. Green, Andre. (1969). *Moral Narcissism. In: Life Narcissism Death Narcissism*. Free Association Books, London, 2001.
11. Green, Andre. (1975). The Analyst, Symbolization and Absence in the Analytic Setting (On changes in analytic practice and analytic experience). *International Journal of Psycho-Analysis*, 56: 1-22.
12. Money-Kyrle, Roger. (1971). The aim of psycho-analysis. *International Journal of Psycho-Analysis*, 37:36-45.
13. Lacan, Jacques. *The Ethics of Psychoanalysis 1959-1960, The seminar of Jacques Lacan*. Ed. Jaques-Alain Miller. English Trans. Dannis porter. New York: W. W. Norton & Company, 1992.

The Summit Institute's Annual Professional Seminar

*"DAD, I WANT TO COME BACK TO MYSELF,
AND FIND YOU THERE WITH ME" Eviatar Banay*

THERAPETIC ISSUES CONSIDERING FATHERHOOD

SYMPOSIUM PAPERS

January 2023

**THE SUMMIT INSTITUTE
ASSOCIATION FOR TREATMENT SERVICES,
PSYCHOSOCIAL REHABILITATION AND WELFARE**

JERUSALEM 2023